عەرەب ڕووی لە سوریا کردبوو، بەتایبەتی کە عەرەب هەنگاوەکەی ساداتیان بەحەکیمانە لە قەڵەم نەدا.

کورد لە نێوان عێراق و سوریادا

هەر کاتێک باس لە پەیوەندیە هاوچەرخەکانی نێوان سوریا و عێراق بکرێ، دەبێت ئاوڕێکی بەڕاستی لە جێگەی کێشەی کورد لەناو ئەو پەیوەندیانەدا بدرێتەوە.

ئەوی ڕاستی بێت هەر لە نیوەی دووەمی پەنجاکانی سەدەی ڕابردووەوە، کەم تا زۆر، لێپرسراوەکانی سوریا جۆرە ئاشنایەتییەکیان لەگەڵ مەسەلەی کورد پەیدا کرد. ئەوسا میسری هاوپەیمان لەگەڵ نەتەوەخوازەکانی سوریا بەتەنگ ئەوەوە بوون دۆستایەتیی کورد بکەن بۆ جووڵاندنیان لە دژی ئێران و تورکیا.

هەروەها مۆسکۆیش هانی ئەو جۆرە دۆستایەتیەی دەدا. بۆیە سوریەکان لە ڕێگەی هەندێ لە دیموکرات و نەتەوەییەکانی عێراقی وەک سدیق شنشل و فائق ئەلسامرائی جۆرە پەیوەندیەکیان لەگەڵ کورد پەیدا کردبوو. هەروەها بەم بۆنەیەوە ڕێگەی نوێنەرانی کوردیان دەدا لە دیمەشقەوە بەرەو مۆسکۆ و چین بچن. هەروەها ئەکرەم حۆرانی و عەبدولحەمید سەراج پێشوازییان لەو نوێنەرانە دەکرد.

بێگومان، ئەم وێنەیە ئەوە ناگەیەنێ کە سوریەکان لەگەڵ چارەسەرکردنی کێشەی کورد بوون بەشێوەیەکی سیاسی، یان هانی چارەسەرێکی ئاشتیانەی ئەو کێشەیەیان دەدا، بەڵکو زۆرتر دەیانەویست لە دژی پادشایەتییەکەی عێراق بەکاری بهێنن.

دواتر ئەم بارودۆخە زوو گۆڕا، کاتێک لە هەردوو وڵاتدا بەعس هاتە سەر حوکم. ئەوە بوو سوریەکان لیوایەکی سەربازیان نارده هانای حکومەتی عێراق بۆ شەڕی کورد لەو ساڵەدا. ئینجا کە حکوومەتی بەعس لە عێراق ڕووخا لەسەر دەستی عەبدولسەلام عارف، سوریا تەواوی پەیوەندییەکانی

خۆی لەگەڵ کورد بڕی.

پێ ناچێ لە دوای گۆڕانکاریە گەورەکەی ناو بەعسی سوریا لە ١٩٦٦ تا ١٩٦٨ هیچ گۆڕانکاریەکی ئەوتۆ لە هەڵوێستی بەعسیە چەپڕەوەکانی دیمەشق ڕووی دابێت بەرامبەر بەکێشەی کورد لە عێراق. ئەوەی زۆرتریش ئەو هەڵوێستە ناجۆرەی سوریەکانی قووڵتر کردبوو بەرامبەر بەکوردی عێراق، هەڵوێستە توندڕەوەکەیان بوو بەرامبەر بەکێشەی کورد لەناو سوریا خۆیدا. ئەوسا بەعسیەکانی سوریا سیاسەتی پشتێنی بەعەرەبکردنی ناوچە کوردیەکانی سوریایان گرتبووە پێش، بەتایبەتی کە ئەم ناوچانە لە ڕووی ئابووری و نەوتیەوە دەوڵەمەند بوون.

پاش کودەتاکەی (حافظ ئەلئەسەد) لە ١٩٧٠ مەسەلەکە هەتا ئەندازەیەک گۆڕانی تێکەوت. ئیتر سوریا لەو کاتەوە بەچاوێکی گونجاوتر سەیری کێشەی کوردی عێراقی دەکرد و، زۆرتر بایەخی بەپەیوەندی بەستن لەگەڵ ئەو کێشەیە دەدا، ئەگەرچی هەڵوێستی بەرامبەر بەکوردەکانی ناو سوریا گۆڕانکاریەکی ئەوتۆی بەسەر نەهاتبوو.

هۆیەکانی ئەم هەڵوێستە تازەیەی دیمەشق ڕەنگە بەلای یەکەمەوە پەرەسەندنی ناکۆکیەکانی دیمەشق و بەغدا بووبێت. هەروەها ئەو فشارە بووبێت کە بەغدا بۆ سەر دیمەشقی دروست کردبوو بەتایبەتی لە سەرەتای حەفتاکاندا، بەڵام لە لایەکی دیکەوە هەستێکی ئەوەیشی تێدابوو کە بنەماڵە فەرمانڕەواکەی دیمەشق عەلەوین و کەمینەیەکی بچووک پێک دێنن لە سوریا، نزیکەی ٦ لە سەدا. ئەم حاڵە وای کردووە هەمیشە هەستێکی گەرمیان هەبێت بەرامبەر بەکێشەی کەمینەکانی دیکە و حەز بەیارمەتیدانیان بکەن و هەتا ڕادەیەک لە بەرامبەر زۆرینەدا پشتیشیان پێ ببەستن.

بەهەر حاڵ سوریەکان دوای دروستکردنی ئەو پەیوەندیە لەگەڵ کورد، دیاربوو نەیاندەویست پەیوەندییەکە تووشی سەر ئێشە و ناخۆشی و دەستا و دەست بکەن. بۆیە ئامادەنەبوون هەتا لەو کاتانەی کە نێوانیان خۆش

دەبوو لەگەڵ بەغدا دەست لە پەیوەندی لەگەڵ کورد هەڵبگرن. ڕەنگە ئەمە لە لایەکی دیکەوە سەرچاوەی لەوە هەڵگرتبێ کە بەعسیە سوریەکان باوەڕ و متمانەیەکی زۆریان بەهاوڕێکانی بەغدایان نەبووە و نەیانویستووە زوو دەست لە کورد هەڵبگرن.

ئەوەی ڕاستی بێت وا نەبێ دیمەشق ئەم هەڵوێستەی تەنیا لەبەرامبەر بەغدا هەبووبێت. بەڵکو لە کاتێکدا کە لەگەڵ ئێرانیش نێوانی زۆر ناخۆش بوو لە (١٩٧٣ و١٩٧٤ و١٩٧٥) گلەیییەکی ئەوتۆی لە کورد نەبوو، کە بۆ هاوپەیمانێتیی لەگەڵ تاران بەستووە. بەپێچەوانەوە ئەویش لە باری خۆیەوە ڕێگەیەکی باشی لەبەردەم کورد و شۆڕشی کورد کردبۆوە.

ئینجا ئەوەی قابیلی سەرنجە ئەوەیە کە دیمەشق ڕاستە وەک ئێران زۆرتر لە ڕێگەی دەزگا ئیستیخباراتییەکانی پەیوەندیی لەگەڵ کورد بەستووە، بەڵام لە هەمان کاتدا دیمەشق ڕەنگە زۆرتر لە وڵاتانی دیکە پەیوەندییەکی سیاسیشی لەگەڵ کورد هەبووە. هەر زوو ڕێگەی داوە پارتی و ئینجا دواتر یەکێتی نوێنەرایەتیی سیاسیان هەبێ لە دیمەشق و لە چەندین بۆنە و یاد و ڕووداودا لێپرساوە سیاسیەکانیان پێشوازییان لە لێپرساوە سیاسییەکانی کورد کردووە. لەم بوارە ڕەنگە ئەو پێشوازیەی سەرۆکی پێشووی سوریا (حافظ ئەلئەسەد) لە سەرۆک مسعود بارزانی کرد ساڵی ١٩٩٩ یەک لە ئێستگە هەرە گەشەکانی مێژووی پەیوەندیی نێوان کورد و سوریا بێت.

ئینجا شایەنی گوتنە لەم نێوانەدا کە سوریا لە دوا ساڵانی فەرمانڕەوایەتی (حافظ ئەلئەسەد)دا هەتا ئەندازەیەک کەوتە ڕەفتارێکی نیمچە تازەوە لەگەڵ کوردی ناوەخۆی. هەر نەبێت لەم بوارەدا دەکرێ هێما بۆ ڕاگرتنی سیاسەتی پشتێنی عەرەبی بکرێت.

دەگوترێ نیمچە تازە، چونکە هەندێک لە لێکۆڵەرەوان پێیان وایە ئەم هەڵوێستەی ئەلئەسەد بەرامبەر بەکورد زۆرتر پابەند بووە بەناکۆکیەکانی نێوان سوریا و تورکیا نەک هەڵوێستێکی تازە لە بواری تێگەیشتنی کێشەی کورد و هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنی.

ئەم هەڵوێستە گونجاوەی دیمەشق بەرامبەر بەکورد هەمیشە جێگەی نارەزایی حکوومەتی بەغدا بووە. بگرە هەمیشە یەک لە دەمارەکانی ناکۆکی و ناخۆشی بووە لە نێوان هەر دوو وڵاتدا.

ڕەنگە لەم نێوانەدا کوردی عێراق جۆرە زیانێکی پێگەیشتبێت، بەڵام گومان لەوەدا نییە کە قازانجی کورد لە پەیوەندیەکانی لەگەڵ دیمەشق بەدرێژایی بیست و پێنج ساڵی ڕابردوو، زۆر لە زیانەکان گەورەتر بووە. هەروەها زۆرتریش گەورەتر بووە لەو قازانجانەی کورد لە وڵاتەکانی دیکەی دەوروپشتی کردووە، ئەگەر باس باسی قازانج بێت لەم بوارەدا.

سزا و هەڕەشەی سزا

کاتێک عێراق شوباتی ١٩٩١ لە کوێت دەرکرا، سوریا ئەندامی ئەو هاوپەیمانێتیە دەوڵەتیە بوو کە سوپای عێراقی لەو دەوڵەتە نەوتیەی کەنداو دەرکرد. هەروەها دواتر دیمەشق هیچ گیروگرفتێکی نەبوو بۆ ڕاگەیاندنی پابەندیی خۆی بەبڕیارەکانی ئەنجومەنی ئاسایش لە بارەی عێراقەوە. بگرە هەندێک لە پسپۆرانی بواری کێشەی سوریا و ئیسرائیل وای بۆ دەچن کە دیمەشق هیوای ئەوەبوو بڕیاری داماڵینی عێراق لە چەکی کۆمەڵکوژ بەوە تەواو بێت کە ئیسرائیلیش لەو جۆرە چەکە داماڵێنرێ.

بەڵام دیاربوو ئەم هەڵوێستەی سوریا تا سەر وەکو خۆی بەردەوام نەبوو، چونکە چەندین ڕووداوی تازە لە ناوچەکە و جیهاندا ڕوویان دا لەو نێوانەدا. لەلایەکەوە بلۆکی دەوڵەتانی سۆسیالیزم و یەکێتی شۆرەوی ڕووخان کە سەرچاوەیەکی گرنگی چەک و تەقەمەنی بوو بۆ سوریا. لەلایەکی دیکەوە ئەمەریکا هەر زوو ئەنجامەکانی شەڕی کەنداوی بۆ ئەوە بەکارهێنا کە دەوڵەتانی عەرەب و ئیسرائیل بەیەکەوە کۆ بکاتەوە لە مەدرید ساڵی ١٩٩٢. ڕاستە سوریا ئامادەی کۆبوونەوەکانی مەدرید بوو، بەڵام لە دڵەوە نەیدەویست، هەروەها بەخۆڕایی و بێ هیچ قازانجێکی پێشەکی لەگەڵ ئیسرائیل لەسەر یەک مێز دابنیشن، دواتر کارەکە ئاڵۆزتر بوو کاتێک ئیسرائیل و فەلەستینیەکان لە ١٩٩٣ بەدزیەوە لە ئۆسلۆ

کەوتنە گفتوگۆ و ڕێککەوتننامەی (ئۆسلۆ ١)یان ڕاگەیاند.

لە سەرێکی دیکەوە دیار بوو کێشە و گیروگرفتەکانی تورکیا و سوریا زۆر تاویان سەند. تا وای لێهات خەریک بوو دوای چەند ساڵێک تووشی ڕووبەڕووبوونەوەی سەربازیی بن. لەو ماوەیەدا عەبدوڵڵا ئۆجەلانی سەرۆکی (پەکەکە) لە سوریا دەژیا.

هەر پابەند بەم هەڵوێستانەی سەرەوە، زۆری نەبرد ئیسرائیل و تورکیا هاوپەیمانێتییەکی سەربازییان لە نێوان خۆیاندا دروست کرد کە جێگەی مەترسییەکی زۆر بوو بۆ دیمەشق. ئەمەریکا هانی ئەم هاوپەیمانێتییەی دا و لەلایەکی دیکەش هەوڵی دەدا زۆرترینی فشار و توانستەکانی جیهان و نەتەوە یەکگرتووەکان و دەوڵەتانی ئەوروپا بۆ ئەوە ئاراستە بکرێت کە لە پلەی یەکەم دا کێشەی نێوان فەلەستینیەکان و ئیسرائیل چارەسەر بکرێت.

ئەمانە تێکڕایان فشارێکی زۆریان بۆ سەر سوریا دروست کردبوو. ئینجا فشارەکە لایەنی ئابووریشی گرتەوە کاتێک بەدەستخۆشی لێکردنی ئەمەریکا، ئوردن و تورکیا کەوتنە گەشەپێدانی پەیوەندییە ئابوورییەکانیان لەگەڵ عێراق لە چوارچێوەی سزا دەوڵەتیەکاندا.

سوریا پێی وابوو ئەم هاوکارییە دوو لایەنیش هەر مەبەستی گەمارۆدانی ئەوە.

بۆیە دیمەشق هەوڵێکی بێ ئەندازەی لەگەڵ سعودیە و کوێت دا کە ناڕەزایی دەربڕن لە هەر جۆرە پەیوەندیەکی ئابووری لەگەڵ عێراق بیبەستی بەو مەرجەی ئەم هاوکاریە لەناو چوارچێوەی بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان بێت و، هیچ ناواخنێکی سیاسیی نەبێت غەیری ناواخنی ئەوەی کە کارتێک لە دەست دیمەشق دروست بکات لە ڕووی ئیسرائیل. سعودیە و کوێتییەکان گلەییەکی ئەوتۆیان لەم جۆرە هاوکاریە نەبوو، چونکە ئەوانیش تا ڕادەیەک پەیوەندیەکی ساردیان لەگەڵ عەممان هەبوو، هەروەها زۆر پەیوەندییان لەگەڵ ئەنقەرە گەرم نەبوو.

ئەوە بوو سوریا کەوتە پەیوەندی لەگەڵ عێراق و، زۆری نەبرد سەرۆکی وەزیران سەردانی بەغدای کرد و چەندین ڕێککەوتننامەی بازرگانی و ئابوورییان ئیمزا کرد. بگرە باس هاتە سەر باسی ئەوەی کە سوریا و عێراق لەسەر ئەوە پێک هاتوون بۆڕیە نەوتیەکەی نێوانیان بخەنەوە گەڕ.

ئەم هەڵوێستەی سوریا فشارێکی زۆری خستە سەر ئەمەریکا، بەتایبەتی کە سورییەکان توانیبوویان کێشەی خۆیان لەگەڵ ئەنقەرە چارەسەر بکەن و، نێوانیان لەگەڵ ئیسرائیلیش تا دەهات ناخۆشتر و ئاڵۆزتر دەبوو. هەروەها ئەمەریکییەکان لەگەڵ تاوسەندنی ئابوورییەکانی عێراق و سوریا لە دوای وەفات کردنی (حافظ ئەلئەسەد) کەوتنە باسی ئەوەی کە سزا دەوڵەتییەکان لەبەردەم مەترسیی هەڵوەشانەوە دایە. ئەوەبوو دوای دامەزراندنی ئیدارەی تازە لە واشنتۆن، هەر زوو وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا (کۆڵن پاوڵ) هاتە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و سەردانی دیمەشقی کرد و لە بارەی سیستەمێکی تازەی سزاوە لە دژی عێراق لەگەڵ سوریەکان قسەی کرد، بەڵام سوریەکان دیاربوو هەڵوێست گەرمییەکی ئەوتۆیان نەنواند بەرامبەر بەسزا تازەکان، بگرە هیچ پەیمانێکیشیان بەکۆڵن پاوڵ نەدا کە پەیوەندیە ئابوورییەکانیان لەگەڵ بەغدا ڕابگرن، غەیری پەیمانی ئەوە نەبێت کە ڕێگە نەدەن بۆڕیە نەوتەکەی نێوان سوریا و عێراق بکەوێتەوە ئیش.

عێراق لەم بەرامبەرەدا چاوی لە دیمەشق بڕیبوو. دەیویست لە ڕێگەی هاوکاریی ئابووری لەگەڵ دیمەشق درزێکی زۆر گەورە بخاتە ناو دیواری سزاکانەوە. هەروەها درزێکی گەورەتریش بخاتە نێوان ئەو پەیوەندیە گەرم و توندانەی لە نێوان سوریا لە لایەک و سعودیە و کوێت لە لایەکی دیکە هەیە. هەروەها دەیویست پشتبەستنی خۆی بەڕێگەی ئوردن کەم بکاتەوە و ئەگەر بکرێ لە نێوان ناکۆکیەکانی دیمەشق و عەممان یاری بکات.

بۆ ئەم مەبەستە عێراق لە ماوەی یەک دوو ساڵی ڕابردوودا هەوڵێکی زۆری لەگەڵ سوریا دا. بگرە بەم دواییە یەک لە لێپرسراوە گەورەکانی

عێراق بەئاشکرا ڕای گەیاند کە عێراق ئامادەیە نەک هەر بۆ هاوکاریی ئابووری لەگەڵ سوریا ، بگرە بۆ هاوکاریی سەربازی و سیاسی و حزبیش.

بەڵام دیاربوو وەک چۆن ناکۆکی و بێ متمانەیی لە نێوان بەغدا و دیمەشق ببووە کەلتوور و نەریت، هەر نێوانەکە پڕ دەماری ناکۆکی مایەوە ئەگەر چی سوریەکان و عێراقیەکان بەرژەوەندییان لەوەدایە ناوە ناوە تەئکید لەسەر بایەخی پەیوەندییەکان بکەن و، ناوە ناوە شاندی ئابووری بگۆڕنەوە. ڕەنگە یەک لەو فاکتەرانەی دەستی دیمەشق لە گەشەپێدانی پەیوەندییەکانی لەگەڵ عێراق سارد دەکاتەوە، نەک هەر کوێت و سعودییە، بگرە فاکتەری تریش لە ئەمەریکا دەورێکی گرنگی هەیە، بەتایبەتی کە سوریا خۆیشی وەک عێراق و ئێران ناوی لەناو لیستی دەوڵەتانی پشتگری تیرۆرە و، دوور نییە لە هەر لادانێکی دیمەشق لە هێڵی سووری عێراق، ئەو مەسەلەی لە ڕوو ڕاست بکاتەوە و، هەڕەشەی سزا لەویش بکات.

بەهەر حاڵ، ڕەنگە سوریا و عێراق نزیک بکەونەوە. ڕەنگە هاوکارییەکی ئابووری و بگرە سیاسیش بکەوێتە نێوانیان، بەڵام ئەوەی ڕاستە و گومانی تێدا نییە کە بەعس هەر بەدوو بەعسی دەمێنێتەوە و هەرگیز نابێت بەیەک.

عێراق و کەنداو

بوونی نەوت و ئاگری دەسەڵات

یەک لە گیروگرفتە هەرە گەورەکانی عێراق، پەیوەندییە دەرەکییەکانێتی لەگەڵ دەوڵەتانی کەنداو ، بەتایبەتی لەگەڵ سعودیە و کوێت. ئەگەرچی پۆپەی ئەو گیروگرفتە لە ٢ی ئابی ١٩٩٠ دەرکەوت، کاتێک نزیکەی٧٥٠ هەزار سەرباز و ئەفسەری عێراق بۆ ناو خاکی کوێت هەڵکشان و لە ماوەی ڕۆژێکدا خەریک بوو ئەم دەوڵەتە لە نەخشەی ناوچەکە بسڕنەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا گیروگرفتەکان مێژوویەکی درێژتریان هەیە، هەروەها چەندین هۆی دیکەیان هەیە غەیری ئەو هۆیە ئابووری و نەوتییەی کە زۆرتر لە ماوەی دە ساڵی ڕابردوودا باسی لێوە کراوە. لە لایەکی دیکەوە ئەم گیروگرفتە خوێناویەی نێوان کەنداو و عێراق لە هەموو گیروگرفتە ناوخۆیی و ناوچەیی و جیهانییەکانی دیکەی عێراق کاریان لە تەواوی ڕەوشی دەوڵەتی عێراق کردووە و، تووشی سزا نێودەوڵەتیەکان هاتووە و هەڕەشەی دادگاییکردنی دەوڵەتی لە لێپرسراوە گەورەکانی دەکرێ. ئابووری عێراق بەتەواوی پەرپووت بووە و هەلومەرجە سیاسییەکەی تووشی گۆشەگیرییەکی زۆر هاتووە. چەپۆکە سەربازی و داپڵۆسێنەرەکەی ڕژێمی فەرمانڕەوا تا ڕادەیەک زۆر سست و بێ توانا بووە و، بگرە لە هەندێ برگەیدا تووشی هەڵوەشانیش هاتووە. ڕاستە ئەم هەلومەرجەی عێراقی تێکەوتووە لە ئەنجامی پەیوەندییە شلۆقەکەی نێوان عێراق و دەوڵەتانی کەنداو لە ئەنجامی هەڵەیەکی گەورەی سەرکردایەتیەکەی ئێستای عێراق هاتووە، بەڵام لە هەمان کاتدا ڕاستیشە کە ئەم هەڵەیە زادەی پرۆسەیەکی مێژوویی هەڵەیەکی گەورەترە کە سیستەمی دەوڵەتی عێراقی لەسەر دامەزراوە. بگرە لە هەندێ هەڵەی زۆر کۆنتریش سەرچاوەی هەڵگرتووە و ڕەگوریشەکانی دەگەڕێتەوە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەمی سەدەی ڕابردوو وەک دواتر باسی دەکەین.

بەهەر حاڵ، تاوەکو کۆتایی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو زۆربەی چاودێرە نەتەوەییبیـیـە عـەرەبەکـان وایان لێکدەدایەوە، کـە گـورزی کـوشندە لە دژی عێـراق، ڕەنگە دەوڵەتانی بێگانە لە باکوورەوە، واتە لە کوردستـانەوە لێی بدەن. بەڵام لە یەکەم ساڵی نەوەدەکانی هەمان سەدەدا لە پڕ دەرکەوت کە ئەو گـورزە لەدەوڵەتانی بێگانەوە نـایەت، بەڵکو لە خـودی ڕژێمی عـێـراق خـۆیەوە. هەروەها لە باکـووریشـەوە نایە، بەڵکو لە باشـوورەوە. ئەم وەرچەرخانەی مەترسییە ستراتیژییەکانی سەر عێراق، نەک هەر چاودێرانی سیـاسیی سـەرسام کرد، بگرە عـێـراق خۆی و دەوڵەتانی دەوروپشـتی و جیـهانی عـەرەب و دەوڵەتانی گەورەشی سـەرسام کرد، دیار بوو دەوڵەتی عـێراق هەر لە سـەرەتاوە لەسەر بنەمایەکی ناڕاست و دروست دامـەزرابوو، بۆیە نەک هەر لە پەیوەندییەکانی نـاوەوەیدا کلۆریی تێکەوتبـوو، بەڵکو لە پەیوەندییەکانی دەرەوەیشیدا خەریک بوو ئەم کلۆریانە دەردەکەوتن.

عێراق و سعودیە و کوێت سێ دەوڵەتی بەرهەمهێنەری نەوتن. لە ڕووی جوگرافـیـەوە کەوتوونەتە هەڵکەوتەیەکی گەلێک ستراتیـژی و پڕ بایەخی جیـهـان کـە کـەنداوە، چۆنیـەتی پەیوەندییـەکـانی نێـوان ئەم سێ دەوڵەتە توانـای ئەوەی هەیە ڕووگـەی زۆربەی ڕووداوەکـانی سـیـاسـەت لە تەواوی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەستنیشان بکات.

هەر کاتێک ئەم سێ دەوڵـەتە تەبا بووبن توانیـویانە تەنـگ بەدەوڵەتێکی گـــرنگی وەک ئێـــران بچنن. هەروەها هەر کـــاتێکیش نـاتـەبا بـووبـن، چارەنووسی ناوچەکـە و جیـهـانی عـەرەبیـان گـەیاندۆتە ڕۆژگـارێکی وەکـو ئەمڕۆ. ئینجا ئەوەی جێگەی سەرنجە کە ئەم سێ دەوڵەتە، نەک هەر لەم دە سـاڵەی دوایی، بەڵکو بەدرێژایی نەوەد سـاڵی ڕابردوو هەمـیـشـە نـاتـەبا و ناڕێک و نێوانیان پڕ گرێ و گیروگرفت بووە.

لەم نـووسـینە کـورتەدا هەوڵ دەدرێ لە دیمەنێکی گـشـتـیـیـەوە سـەیری پەیـوەندییـەکـانی ئەو سێ دەوڵەتە بـکرێت. هەروەها لەو ڕوانگەیەشـەوە پەنجــە بۆ ئەو لایەنانە درێژ بکرێ، کــە کــاریان لە ڕەوتی بزووتنەوەی

دیموکــراسی و نـەتەوەیی گـەلی کـورد کـردووە، بەوپێـیــەی کـە ڕووداوە ناوچەییبیەکانی نێوان ئەو سێ دەوڵەتانە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ کاریان لە ڕەوتی سیاسیی کوردستان و گەلی کورد کردووە.

گەڕانەوەیەکی بەپەلە بۆ مێژوو

حیـجاز بەدرێژایی بیـست ساڵی پێش هەڵگیـرسانی جەنگی جیـهانیی ناوەندێکی بەرچاوی بزووتنەوەی نەتـەوەیی عـەرەبی بوو. بەڵام ئەم ناوەندە بەپێـچەوانەی ئەوەی لە مـیسـر و سوریا ڕووی دەدا، زۆرتر لە پەیوەندییـە تیرەگەرییەکانی ئەو ناوچەیەوە سەری هەڵدەدا.

حیـجاز و نەجد، زۆری نەبرد بووە گۆڕەپانی شەڕێکی تیرەگەری لە نێوان چەندین بنەمـاڵەدا. ئال سـعـود و ئال هاشم و ئال ڕەشـیـد و ئال سـەباح لە بنەماڵە سـەرەکـیـەکانی مەیدانی ئەو شەڕە خێـڵـەکـیـیە بوون. لە ڕاسـتـیدا دەکرا ئەم شەڕانە ڕوو نەدەن ئەگەر بەریتـانییـەکان ئەو پەیمانانەی بۆ مـیری حیجاز «شەریف حسێن» یان بڕیبوو جێبەجێیان بکردایە. بەڵام کاتێک شەڕ تەواو بوو لە جیـاتی جێـبـەجێـکردنی پەیمانی دروسـتکردنی دەوڵـەتێکی عـەرەبی یەکگرتوو لە ژێر پادشایەتیی شەریف حسێن دا، چەند وڵاتێکی عـەرەبی بۆ کـوڕەکـانی دامـەزرێنرا. کـەچی حـیـجـاز و دورگـەی عـەرەبی هێـڵـرایەوە بۆ کـۆمـەڵێک شـەڕ و ناکـۆکـیی خـێـڵایەتی لە نێـوان بنەمـاڵە گەورەکانی ئەو ناوچەیەدا.

لە ڕاسـتیدا مەزەب و ئایین لەو نێوانەدا دەورێکی گرنگی هەبوو، چونکە یەک لە خـێـڵـە گـەورەکـانی ئەو ناوچەیە (ئال سـعـود - عـەبدولعـەزیز ئیبن عـەبدولڕەحـمـان ئەلسـعـود) وەهابی بـوون (واتە پەیڕەوانی مـحـەمـەد ئیبن عـەبدولوەهاب) خـۆیان بەشـایەسـتـەتر دەزانی. واتە سـوننەیەکی توندو ئەرسەدۆکسی. کەچی لەو نێوانەدا چەنـدین خێڵی غەیرە وەهابی هەبوو کە جۆرە هاوکاریەکیان دروست کرد لە نێـوان خۆیاندا لە دژی ئال سعود. باشتر دیار بوو ئەم خێـڵـەی دوایی توانی ئەوانی تر پەرتەوازە بکات و دەسەڵاتی بەسـەر میـری حیـجازیشدا زاڵ بێت و میـرنشـینێکی سەربەخۆ لە حیـجاز و

نەجد دروست بکات. لەولاوە کورەکانی میری حیجاز بەسەر عێراق و ئوردن دابەش بوون و، لەو دوو وڵاتەدا پادشایەتییان بۆ دامەزرێنرا بەهاوکاریی ئینگلیز.

یەکەم گیروگرفت لە نێوان سعودیە و عێراق کە دەستی پێکرد پەیوەندیی بەدابەشکردنی سنوورەوە هەبوو، چونکە هەر دوو وڵاتەکە خاوەنی سنوورێکی مێژوویی نەبوون کە بتوانرێ لەسەر ئەساسی ئەو مێژووە سنوورە تازەکەی نێوانیان دابڕێژرێتەوە. ئینجا هەر لەگەڵ ئەو کێشەیە پێکدادانەکانی نێوان خێڵە وەهابیەکان و خێڵە شیعەکانی عێراق دەستی پێکرد. ئەم پێکدادانانە ئەگەرچی زۆرتر خێڵەکی بوون، بەڵام لە ڕاستیدا دەمارێکی سیاسیشیان هەبوو کە ئەویش پەیوەندی بەناکۆکییەکانی نێوان بنەماڵەی فەیسەڵی یەکەم و سعودییەکان هەبوو، دواتر ئەم پێکدادانانە گەیشتنە ئەوەی خێڵەکانی سعودی هێرشیان دەکردە سەر هەندێ دەوروبەری نەجەفیش کە بەمەڵبەندی شیعە دەژمێردرێ.

لەولای دیکەوە کوێت هێشتا میرنشینێکی بچووک و بێ دەسەڵات بوو. چ گیروگرفتێکی ئەوتۆی لەگەڵ بەغدا بۆ دروست نەبوو بوو، ئەگەرچی یەکەم گیروگرفت لەو نێوانەدا ساڵی ١٨٧٠سەری هەڵدا کاتێک والیی بەسرا بەیاننامەیەکی دەرکرد و تیایدا بەئاشکرا ئەوەی ڕاگەیاند کە کوێت سنجەقێکی سەر بەویلایەتی بەسرەیە.

ئەو کاتە ئینگلیز تازە دەسەڵاتی خۆی لە ناوچەی کەنداودا بڵاو دەکردەوە، بۆیە توانی بەئاسانی ڕێگە لە تاوسەندنی ئەو گیروگرفتە بگرێت.

لە ساڵانی جەنگی یەکەمی جیهانیی ئینگلیز بەتەواوی دەسەڵاتی خۆیان لە ناوچەکەدا قایم کرد. زۆری نەبرد پەیوەندییەکی گەرمیان لەگەڵ تیرەکانی دوورگەی عەرەبی دروستکرد. پێشتریش پەیوەندییان زۆر خۆش بوو لەگەڵ میری حیجاز. لەولاوە ڕووخانی دەوڵەتی عوسمانی و دامەزرانی چەند دەوڵەت و میرنشینێکی جیا، کۆمەڵێک گیروگرفتی

تازەی هێنایەوە گۆڕێ لەو ناوچەیەدا.

دوای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق لە سەرەتای بیستەکانی سەدەی ڕابردوودا پەیوەندییەکی ناخۆش بەهۆی سنوورەوە لە نێوان عێراق و سعودیە و کوێت دروست بوو. ئینگلیز بۆ چارەسەرکردنی ئەو حاڵەتە هەر سێ لای قەناعەت پێکرد لە ساڵی ١٩٢٢دا ڕێککەوتننامەی (العقیر) مۆر بکەن کە بەیەکەم ڕێککەوتننامەی وێنەکێشانی سنوور دەژمێردرێ لە نێوان هەر سێ وڵاتدا.

ئینجا کە نەوت لە عێراق و کەنداودا دۆزرایەوە گیروگرفتێکی زۆرتر سەری هەڵدایەوە، داواکاریەکانی مەلیک غازی لە ساڵی ١٩٣٣تا١٩٣٩ بۆ ئەوەی کە کوێت بگێڕدرێتەوە سەر خاکی عێراق نموونەیەکی بەرچاوی ئەو گیروگرفتانە بوو. شایەنی باسە مەلیک غازی ئیستگەیەکی لە کۆشکی ڕیحاب دامەزراند بوو، لە ڕێگەی ئەو ئیستگەیەوە کەوتبووە پروپاگەندەی ئەوەی کە کوێت بەشێکە لە خاکی عێراق و دەبێ بگێڕدرێتەوە بۆ باوەشی (نیشتمانی دایک) هەتا ئەگەر مەسەلەکە پێویستی بەچەک و شەڕ هەبێت. ئەمە لە کاتێکدا نوری ئەلسەعید لە تەموزی ساڵی ١٩٣٢ کاتێک سەرۆکی وەزیرانی بوو نامەیەکی بۆ سیر فرانسیس هەمفریز نوێنەری بەرزی بەریتانی لە بەغدا نووسیبوو تیایدا دانی بەوە نابوو، کە عێراق ڕازییە بەدەستنیشانکردنەکەی ساڵی ١٩٢٢ی نێوان عێراق و کوێت. ئەم بانگەشەیەی مەلیک غازی مەترسیەکەی هەر ئەوە نەبوو کە لە بەرزترین لێپرسراوی عێراقەوە دێت، بەڵکو زۆرتر ئەو مەترسیە لەوەدا بوو کە لەناو لەشکری عێراق و لە ڕیزی نەتەوەخوازەکانی عەرەبی عێراقیشدا ئەم بانگەشەیە بڵاوبووبووەوە. ڕۆژنامەکانی عێراق لە ساڵی ١٩٣٢دا پڕی ئەو وتارانەن کە داوای سەرلەنوێ بەستنەوەی کوێت بەعێراق دەکات، لەو سەردەمەدا بەهانەی عێراق بۆ گێرانەوەی کوێت ئەوە بوو کە لەم وڵاتەوە بازرگانیی قاچاخ لەگەڵ عێراق دەکرێ و ئەم جۆرە بازرگانییە زیانێکی زۆر لە ئابووری عێراق دەدات، بۆ چارەسەرکردنی ئەم

کێشەیە میری کوێت لەو ساڵەدا سەردانی بەغدای کرد و پەیمانی ئەوەی بەلێپرسراوانی بەغدا دا، کە ئیتر ڕێگە لەم بازرگانییە قاچاخە بگیرێ. بەڵام عێراقییەکان هاتنی میری کوێتیان بەدەرفەت زانی بۆ ئەوەی داوای سەرلەنوێ داڕشتنەوەی سنووری لێبکەن. میر ڕازی نەبوو، بەڵام ئەم حاڵە کۆتایی نەهات.

بگرە هەر لەو سەردەمەوە هەندێک لە فەلەستینییەکان و سورییەکان ئەم ئاوازەی مەلیک غازییان خۆش دەهاتە بەرگوێ: فەلەستینییەکان بەهۆی شاڵاوە بەردەوامەکانی جولەکە بۆ فەلەستین، سوریەکانیش بەیادی لیوای ئەسکەندەروونە و ویلایەتی کۆنی بەیروت.

لەم کەشوهەوایەدا زۆری نەبرد مەلیک غازی بەڕووداوی ئۆتۆمۆبیل لە ساڵی **١٩٣٩**وەفاتی کرد. هەندێ لە ناوەندە عەرەبییەکانی عێراق پێیان وا بوو ڕووداوەکە دەستی ئینگلیزی تێدا بوو، چونکە بەگوتەی ئەم ناوەندانە مەلیک غازی دەیویست عێراق لەژێر ڕکێف و دەسەڵاتی بەریتانیا بێنێتە دەرەوە. ئەمانە دروشمی گێڕانەوەی کوێت بۆ سەر خاکی عێراق بەیەک لە هۆیەکانی کۆتایی پێهێنانی ژیانی مەلیک غازی دەزانن.

ئەو ئاگرەی غازی نایەوە دیار بوو ڕووەو کوژانەوە نەدەچوو. هۆیەکەیش نەوت بوو، عێراق بەهۆی داهاتی نەوتەوە دەسەڵاتی خۆی قایم کرد بوو. چاوی لەوە بوو دەستی بەسەر میرنشینە بچووکەکانی کەنداو بڕوات. لەو لاوە دەست بەسەر گرتنی کوێت بۆ پادشاکانی عێراق سێ ئامانجی وەدەست دەهێنا:

یەک: نەوتە تازە دۆزراوەکەی ناوچەی کەنداو مایەی تەماحێکی گەورەی عێراقی پڕ کردۆتەوە.

دوو: کوێت دەرگایەکی فراوانی بۆ عێراق دابین دەکرد لەسەر ئاوی کەنداو.

سێ: بنەماڵەی شەریفی حیجاز دوورگەی عەرەبییان بەخاکی خۆیان

دەزانی و پێیان وابوو تیرەکانی دیکە بەخەیانەت و هاوپەیمانکردنی ئینگلیز دەستیان بەسەر داگرتووە. ئیتر ئەوەی بنەماڵەی شەریفی حیجاز بەهۆی بنەماڵەی ئال سعودەوە لە دەستی چوو بوو، لە عێراق و کوێت بەدەستی دەهێناوە.

بەڵام دواتر دەرکەوت ئەم چاوتێبڕینەی عێراق لە کوێت تەنیا خەونی پادشاکانی عێراق نەبووە، بەڵکو خەونی ئەفسەر و نەتەوەپەرستەکانی عەرەبی عێراقیش بووە. عەبدولکەریم قاسم ساڵی **١٩٦١** کێشەیەکی گەورەی لەم بارەیەوە بەرپا کرد. دواتر بەعسییەکان لە دوای ٨ی شوباتدا گێرمەو کێشەیان لەگەڵ کوێت تازە کردەوە. عەبدولسەلام محەمەد عارف درێژەی بەهەمان ڕێچکەدا، تا ئەوە بوو بەعسییەکان جارێکی دیکە لە **١٩٦٨** هاتنەوە سەر کار.

دروشمەکانی بەعس لە بواری داواکردنەوەی کوێت جیاوازیەکی بەرچاوی هەبوو لەگەڵ داواکاریی لایەنە سیاسییەکانی دیکەی عێراق. ئەمانە وای بۆ دەچوون گیروگرفتێکی سنووری هەیە لە ئارادا و کوێت پێشتر لە سەردەمی عوسمانییەکاندا سەر بەعێراق بووەو دەبێ پاش دامەزراندنی دەوڵەتی تازەی عێراق بگێڕدرێتەوە ناو بازنە ئاساییەکەی خۆی. کەچی بەعسییەکان وای لێکدەدەنەوە کە وڵاتە عەرەبییەکان بەفیت و پلانی دەوڵەتە کۆڵۆنیالەکان دابەش کراوە. مەبەستیش لەم دابەشکردنە ڕێگەگرتن بووە لە پەرەسەندنی نەتەوەی عەرەب. بۆیە ڕەنگە عەرەب نەتوانێت جارێکی دیکە پەرەبسێنێتەوە و بەیەکجارەکی لەژێر دەسەڵاتی سیاسی و ئابووری دەوڵەتانی بێگانە ڕزگاری ببێت، ئەگەر بێت و سەرلەنوێ یەک نەگرێتەوە.

ڕەنگە یەکگرتن بۆ هەموو میللەتێکی بەش بەش کراو داواکارییەکی ئاسایی و یاسایی بێت. بەڵام ئەوەی لە تاقیکردنەوەی بەعسدا ئەم مەسەلەیە ناجۆر و نایاسایی دێنێتە بەرچاو ئەوەیە، کە بەعس پێی وایە بەچاکە و گفتوگۆی سیاسی ئەم یەکگرتنە دروست نەبوو ئەوا دەبێت

بەزۆری زۆردارەکی و بەداگیرکردن و داپڵۆسین یەککگرتنەکە بەسەر نەتەوەی عەرەب فەرز بکرێت. بەڵگەشی بۆ ئەم جۆرە یەککگرتنە ئەوەیە کە هەرچی لە مێژووی تازەی عەرەبدا هەوڵ هەبوو بەیەککگرتن سەری نەگرتووە. هەروەها زۆر جار نەتەوە بەدید و بۆچوونی بەعسییەکان تووشی مردن و بێدەنگی دێت و بەرژەوەندییەکان و دوارۆژی خۆی بەدیقەت ناخوێنێتەوە. بۆیە ئەرکی (سەرکردایەتی مێژوویی) بەعس ئەوەیە بەزەبری گورز و داگیرکردن چاوی نەتەوەی عەرەب بکاتەوە.

داگیرکردنی کوێت
ئێستگەی جودابوونەوەیەکی قووڵ

راستە، داگیرکردنی کوێت لە ساڵی ١٩٩١دا، پەیوەندی بەئابووری و نەوت و قەرز و قۆڵەکانی عێراقەوە هەبوو. هەروەهاپەیوەندی بەتەماحەکانی بەغداوە هەبوو بۆ هەڵکشان بەرەو ئاوی کەنداو و بیرە نەوتەکانی کەنداو . بەڵام زۆرتر پەیوەندی بەو بۆچوونەی بەعسەوە هەبوو کە پێی وایە داگیرکردنی کوێت هەنگاوی یەکەم پێک دەهێنێ بۆ یەککگرتنەوەی دەوڵەتە عەرەبییەکان. ئەمەش وە نەبێ تەنیا دیدی بەعسی عێراق بێت، یان دیدێکی سیاسی تازە بێت، بەڵکو بەسمارکی ئەڵەمانی کە یەک لە سەرکردە نەتەوەییە توندەڕەوەکانی ئەڵەمانەکان بوو، کاتی خۆی هەمان بۆچوونی هەبوو لەمەڕ یەکخستنەوەی دەوڵەتی ئەڵمانیاوە.

لە ڕاستیدا هاتنی بەعس بۆ سەر حوکمی فەرمانڕەوایەتی هەر لە ساڵی ١٩٦٨ەوە ئەم چاوبڕینەی پێوە دیار بوو لە کوێت. ڕەنگە خۆپاراستنی لێپرسراوە گەورەکانی عێراق لە سەردانی کوێت بەدرێژایی مێژووی دروستبوونی ئەو دوو دەوڵەتە، یەک لەو دیاردانە بێت کە ئەم لێپرسراوانە نەیانویستووە بەئاشکرا دان بەسەربەخۆیەتی ئەو میرنشینەی کەنداوەوە بنێن. دواتریش هەموو بۆنە و ڕووداوێکیان قۆزتۆتەوە بۆ تاوانبارکردنی سعودیە و کوێت بەکۆنەپەرستێتی و ئەڵقە لە گوێیی بۆ ئەمەریکا و بەریتانیا.

لەولاوە هەتا بۆیان کرابێت هانی خەڵکانی دژ بەکوێت و سعودییان داوە تا لە ڕووی وڵاتەکانی خۆیان هەڵگەڕێنەوە، بەڵام لە هەمان کاتدا هەوڵی ئەوەشیان داوە پەیوەندییە ڕەسمیەکەی خۆیان لەگەڵ ئەو میرنشینانە نەگاتە ڕادەی پچڕان بەتایبەتی لەو سەردەمانەی کە بەریتانیا و ئەمەریکا دەسەڵاتێکی سیاسی و ئابوورییان لە ناو عێراقدا هەبووە.

کاتێک لە سەرەتای حەفتاکاندا ئینگلیز لە ناوچەی کەنداو کشایەوە، بۆ ماوەیەکی کەم عێراق وای زانی ئیتر ڕێگە تەخت بوو لە بەردەمی هەڵکشانیدا بۆ ناوچەکە. بەڵام زۆری نەبرد ئێران جێگەی بەریتانیای گرتەوە و محەمەد ڕەزا شا دەستی بەسەر سێ دورگە گرنگەکەی ناوچەی کەنداودا گرت. ئەم ڕووداوە زەبرێکی گەورەی لە بەرژەوەندییەکانی عێراقدا بەتایبەتی لەو سەردەمەدا نێوانی بەغدا و تاران تا دەهات ناخۆشتر دەبوو.

لەم ساڵانە بەسەرەوە، بەغدا دیار بوو هەوڵێکی زۆری دەدا پەیوەندییەکانی لەگەڵ میرنشینانی کەنداو تووشی هیچ گیروگرفتێکی ئەوتۆ نەیەت بەهۆی تاوسەندنی ناکۆکییەکانی لەگەڵ ئێران. بۆیە لە ساڵانی ١٩٧٢ و ١٩٧٣ و ١٩٧٤دا بەهەر دوو شێوە ڕەفتاری لەگەڵ سعودیە و کوێت دەکرد: لەلایەکەوە دوژمنایەتیی دەکردن و لەلایەکی دیکەشەوە دۆستایەتی. تا ئەوە بوو ڕژێمی شا لە ئێران ڕووخا و ڕژێمی ئیسلامی هاتە سەر حوکم لە ١٩٧٩دا.

لە ڕاستیدا شۆڕشە ئیسلامییەکەی ئێران مەترسییەکی گەورەی بۆ سەر سعودیە و کوێت دروست کرد، چونکە هەر دوو وڵاتەکە کەمینەیەکی گەورەی شیعەیان لێیە. هەروەها هەردووکیان لەگەڵ ئەمەریکا و ڕۆژئاوا تەبا و ڕێکن، کە ئەمە مایەی نیگەرانیەکی گەورە بوو بۆ وڵاتانی کەنداو. بێجگە لەم دوو هۆیە سعودیە خۆی بەمەڵبەندە سەرەکییەکەی ئیسلام دەزانێت، کەچی لەولاوە ڕاست بوونەوەی ئێرانێکی ئیسلامی هەڕەشەی لاوازکردنی ئەو مەڵبەندەی لێدەکرد.

لێرەوە هەر دوو وڵاتەکە هەر زوو بازیان بەسەر ناکۆکییەکانی خۆیان دا لەگەڵ عێراق و کەوتنە نزیک بوونەوە لەگەڵ بەغدا.

دواتر کە شەڕی عێراق و ئێران دامەزرا پشتگیرییەکی بێ پایانی عێراقیان کرد لەو شەڕەدا. بگرە عێراقیش لە باری خۆیەوە هەموو ناکۆکییەکانی خۆی لەگەڵ دەوڵەتانی کەنداو خستە لاوە و کەوتە مشوور

خواردنی دابینکردنی خەزێنەی شەڕ لە هەردوو وڵاتەکە. لە ماوەی ساڵانی شەڕ سعودیە لە جیاتی عێراق نەوتی دەفرۆشت پارەکەی تەحویلی بەغدا دەکرد. هەروەها لە جیاتی بەغدا چەک و تەقەمەنی لە بازاڕی دەوڵەتیی دەکڕی. کوێتیش لە بواری یارمەتیدانی ئابووری ڕۆڵێکی گرنگی گێڕا لە ڕاگرتنی لەنگەرەکانی ئابووری عێراق لە ماوەی شەڕدا.

ساڵانی شەڕی تاران و بەغدا خۆشترین ماوەی پەیوەندی بوو لە نێوان بەغدا و پایتەختە عەرەبییەکانی کەنداودا. هەر لەو ماوەیەدا سەعودییەکان توانیان بەغدا قەناعەت پێبکەن بەکۆتایی پێهێنانی کێشەی سنوور لە نێوانیاندا بەوەی کە ناوچەی (الربع الخالي) کە ناوچەیەکی بێ لایەن بوو لە نێوان هەردوو وڵاتدا، بخرێتە سەر دەوڵەتی سعودی. لە ڕاستیدا کوێتیەکانیش چاویان لەوە بوو ئەو پشتگیرییەی عێراق نرخەکەی چارەسەرکردنی کێشەی سنوور بێت لە نێوانیاندا. بەڵام دیار بوو بەقەدەر سعودیان پێنەکرا و لە ئەنجامدا ڕازیبوون بەبێدەنگ بوونی بەغدا لە بواری داواکردنەوەی هەر دوو دوورگەی بۆبیان و وەربە. شایەنی گوتنە عێراق هەر لە سەرەتای چلەکانەوە وازی لە داواکردنەوەی تەواوی کوێت هێنابوو، غەیری ئەو چەند ساڵەی حوکمی عەبدولکەریم قاسم نەبێت. زۆرتر داوای بۆبیان و وەربەی دەکرد. هەندێ جار باسی ئەوەیشی دەکرد بەڵکو حکومەتی کوێت قەناعەت بکات بەوەی هەر دوو دوورگەکە بەکرێ بدرێتە عێراق بۆ ماوەی نەوەد و نۆ ساڵ.

تەواوبوونی شەڕی عێراق و ئێران کەشوهەوایەکی سیاسیی تازەی لە ناوچەکەدا هێنایە گۆڕێ. گەورەترین دیاردەی ئەو کەشوهەوا تازەیە ئەو سەرکەوتنە عەسکەرییە بوو کە عێراق لە ئەنجامی هەشت ساڵ شەڕ لە دژی ئێران بەدەستی هێنا. هەروەها دیاردەیەکی دیکەی کۆتایی هاتنی شەڕ بەهێزبوونی دەسەڵاتە سەربازییەکەی عێراق بوو، بەتایبەتی لە ڕووی وەدەست هێنانی جبەخانەیەکی گەورەی چەکی کیمیاوی و بایەلۆژی و، هەنگاونانی بەغدا بوو بەرەو دروستکردنی چەکی ئەتۆمیش. لەولاوە

عێراق بوو بووە خاوەن لەشکرێکی یەک ملیۆن سەربازی. لەشکرێک کە تاقیکردنەوەیەکی زۆری لە بواری شەڕ و داگیرکردندا پەیدا کردبوو چ لە شەڕی کوردستان و چ لە شەڕی ئێراندا.

هەر شان بەشانی ئەم کەشوهەوایەش، دیاربوو لە دوا دوای هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو گۆڕانکاریەکی گەورە بەسەر سیستەمی سیاسەتدا دەهات لە تەواوی جیهاندا. گۆڕانکارییەکەش وەک ئەوسا سەرەتاکەی دەرکەوتبوو، پشێوی و بەرەو رووخان ڕۆیشتنی بلۆکی سوسیالیزمی بوو. لێرەوە دەوڵەتانی کەنداو کەوتبوونە مشووری ئەوەی چۆن ئاسایشی ناوچەکە بپارێزن. لەم بوارەدا ئەمەریکا و بەریتانیاش یارمەتیی دەدان، بەڵام دیار بوو نەخشە سەرەکییەکانی ئەو ئاسایشە ستراتیژییەی ناوچەی کەنداو نە عێراقی تێدا بوو نە ئێران. بۆیە عێراقی سەرکەوتوو لە شەڕی ئێران خۆی بەیەکەم خاوەنی هەق دەزانی نەک هەر لە بەشداریکردن لە بازنەی ئەو ئاسایشەدا، بەڵکو بۆ بەڕێوەبردن و سەرکردایەتی کردنیشدا.

لێرەوە گرێی ترسێکی تازە کەوتە نێوان عێراق و دەوڵەتانی کەنداو. ڕووخانی سیستەمی دوو بلۆکیی ئەم ترسەی زیاد کرد.

راست نییە وەک هەندێ بۆی دەچن کە سەرکردایەتییەکەی عێراق ئەم هەلومەرجە تازەیەی جیهانی لەبەرچاو نەگرتبوو، کاتێ بڕیاری داگیرکردنی کوێتی دا. بەڵکو ڕاست ئەوەیە کە سەرکردایەتییەکە پێی وا بوو هەڵوەشانەوەی سیستەمی کۆنی جیهان لە لایەک ئەمەریکا سەرقاڵ دەکات بەگیروگرفتێکی گەورەترەوە. هەروەها دەمارگیرییەکی سیاسی ئەوتۆ لە جیهاندا دروست دەکات کە ڕێگری هەڵوەشانەوەی سیستەمە کۆنەکە بێت، ئینجا خۆ ئەگەر سیستەمەکەش ڕووخا، ئەوا واشنتۆن ڕوو دەکاتە چەند دەوڵەتێکی ناوچەیی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بۆ پەیدا کردنی باڵا دەستی. عێراقیش بەپێی سەرکردایەتییەکەی بەغدا یەک لەو وڵاتانە دەبێت کە ڕەنگە ئەمەریکاییەکان ئەو حیسابەی بۆ بکەن، بەتایبەتی ئەگەر کوێتی داگیر کرد لەو بڕگە ناسکەی جیهاندا ئەمرێکی واقیعی بەسەر واشنتۆن و

دەوڵەتانی ڕۆژئاوا سەپاند.

بەغدا مەبەستی بوو بەپەیوەندییەکی گەرم لەگەڵ سعودییەکان بپارێزێ، هەر بۆ ئەوەی درزێک بخاتە دیواری ئەو نزیکییەی لە نێوان دەوڵەتانی کەنداودا هەبوو، زۆر جار لەم ماوەیەدا بەغدا سعودیەکانی بەکار دەهێنا بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی لەگەڵ ئەمریکاییەکان.

هەوەڵین کێشەی نێوان کوێت و بەغدا لەم ماوەیەدا لە سەرەتای ساڵی ١٩٩٠ دەستی پێکرد کاتێک نرخی نەوت لە بازاڕە جیهانیەکاندا ڕووی لە نزمبوونەوە کردبوو. عێراق وای لێکدایەوە نزمبوونەوەی نرخی نەوت بەهۆی زیادکردنی فرۆشتنی نەوتە لەلایەن کوێت و دەوڵەتی ئیماراتی عەرەبییەوە. بەڵام لە ڕاستیدا ئەم لێکدانەوەیەی عێراق بەهانە بوو بۆ داپۆشینی هەوڵ و تەقەللاکانی بۆ تاوپێدانی گیروگرفتەکانی لەگەڵ کوێت.

دوای هەوڵ و کۆششێکی زۆر لە لایەن سعودیە و میسرەوە بۆ ڕێگەگرتن لە ناکۆکییەکانی نێوان بەغدا و کوێت، عێراق لە ٢ی ئابی ١٩٩٠دا هێرشێکی سەربازی کتوپڕی کردە سەر کوێت و لە ماوەیەکی کەمدا داگیری کرد. ئەم داگیرکردنە نەک هەر سەرەتای پەیوەندیەکی تازەی پڕ دوژمنایەتی بوو لە نێوان عێراق و کوێت، بگرە سەرەتای قۆناغێکی پڕ دوژمنایەتیش بوو لە نێوان عێراق و دەوڵەتانی کەنداو، عێراق و دەوڵەتانی ڕۆژئاوا بەئەمەریکاوە، عێراق و دەوڵەتە عەرەبییەکان و زۆربەی هەرە زۆری جیهان. یەک لە زیانە گەورەکانی عێراق لەو شەڕەدا ئەو دوژمنکارییە بوو کە لەگەڵ سعودیەدا دروستی کرد. تا پێش داگیرکردنی کوێت بەغدا توانیبووی پەیوەندییەکانی خۆی بەئاسایی لەگەڵ سعودیە بپارێزێ. بەڵام دوای داگیرکردن بەچەند ڕۆژێکی کەم هێزە سەربازییەکانی عێراق ڕووەو سنووری سعودیە ڕۆیشتن. ئەمەریکاییەکان هەستیان بەو جموجۆڵەی عێراق کرد. بۆیە بەپەلە سعودیەکانیان ئاگادار کردەوە. سعودیەکان هیچ جۆرە باوەڕێکیان بەبەغدا نەما بوو، بۆیە بەدووریان نەزانی لەپڕ لەشکری عێراق بەرەو کەنارە سعودیەکەی کەنداو بڕوات و بیەوێ لەوێشەوە بگاتە

دەوڵەتی ئیماراتی عەرەبی. لەژێر پاڵەپەستۆی ئەم ترسە بەپەلە داوای یارمەتیی سەربازییان لە ئەمەریکا کرد. بەڵام ئەمەریکاییەکان مەرجیان ئەوەبوو بەرگرتن لە هێرشێکی عێراق بۆ سەر سعودیە پێویستیی بەدەرکردنی لەشکری عێراق هەیە لە کوێت. لێرەوە سعودییەکان بۆ یەکەم جار لە مێژووی دەوڵەتی سعودی دا ڕازی بوون لەشکرێکی بێگانەی غەیرە ئیسلام نەک هەر پێ بنێتە سەر خاکەکەیان بەڵکو خۆیشی مۆڵ بدات و هێرشێکی بەرفراوان بۆ ڕزگارکردنی کوێت لە خاکی سعودیەوە دەست پێ بکات. ئەوە بوو شەڕی ڕزگارکردنی کوێت لە ١٦ کانونی دووەم ١٩٩١ دەستی پێکرد و لە ٢٧ی شوباتی هەمان ساڵ تەواو بوو.

دوای تەواو بوونی شەڕ دەوڵەتی عێراق بەیەکجارەکی پەڕپووت بوو بوو لە هەموو بوارەکاندا، بەتایبەتی بواری سەربازی و سیاسی. ئینجا ڕاپەڕینەکانی کوردستان و خوارووی عێراق گورزێکی کوشندەی دیکەیان لە ڕژێمە سیاسیەکەی دا. دواتر ڕاگەیاندنی ناوچەی ئاسایش لە کوردستانی عێراق و ناوچەی دژە فڕین لە خوارووی عێراق بەیەکجارەکی لەنگەری عێراقی تێکدا.

ئەوەی زۆرتریش عێراقی خستە مەترسییەوە ئەوە بوو کە سعودی و کوێتیەکان تەنیا بەڕزگارکردنی کوێت لە کوێت و پێوەندی سەربازیی عێراق نەوەستان، بەڵکو لە ئاستی عەرەبی و جیهانی و ناوچەییشدا کەوتنە چالاکییەکی سیاسی و میدیایی زۆر بەگۆشەگیرکردنی عێراق و درێژە پێدانی سزاکانی. هۆیەکەشیان بۆ ئەم سیاسەتە ئەوە بوو کە عێراق خاوەنی جبەخانەیەکی گەورەی چەکی کۆمەڵکوژە و ئەگەر بێت و ئەو چەکانەی لێ دانەماڵرێ و ڕژێمە سیاسییەکەی نەگۆڕدرێ، ئەوا ترسی داگیرکردن و خاپوورکردن بەسەر کەنداو هەر دەمێنێ، بۆیە هاوکارییەکی سەربازیی ستراتیژی و درێژخایەنیان لەگەڵ ئەمەریکا و بەریتانیا بەست.

هەروەها هەرچی توانایەکیان هەیە خستیانە کار بۆ درێژەپێدانی سزاکان.

لەو لای دیکەوە پەیوەندییان گەرم کردەوە لەگەڵ ئێران. هەوڵێکی

زۆریان دا بۆ دوورخستنەوەی ئەو هێز و دەوڵەتانەی کە لەکاتی داگیرکردنی کوێتدا پشتگیری عێراقیان کردبوو وەک ئوردن و یەمەن و سودان و فەلەستینییەکان.

سزا دەوڵەتییەکان

ئەنجوومەنی ئاسایش لە ٣ی نیسانی ساڵی ١٩٩١ بڕیاری ٦٨٧ی دەرکرد لە بارەی پابەند بوونی عێراق بەڕاگرتنی شەڕەوە. ئەوە بوو عێراق لە ٦ی هەمان مانگدا موافەقەتی لەسەر بڕیارەکە کرد.

پێش ئەم بڕیارە هەر لە دوای داگیرکردنی کوێتەوە بڕیارێکی توندی سزای دەوڵەتیی بەسەر عێراق فەرز کرابوو.

ئەم بڕیارانە لە دەقەکانیاندا باسی کوێتیان وەک دەوڵەتێکی سەربەخۆ دەکرد. هەروەها مەودایەکی گەورەشیان لەبەردەم کوێتییەکان و سعودییەکان خۆش کرد بۆ درێژە پێدانی سیاسەتی گۆشەگیرکردنی عێراق، بەتایبەتی کە ئیتر کوێتییەکان دەستیان کرد بەبەکارهێنانی مەسەلەی دیلەکانی داگیرکردن لە دژی بەغدا.

لەم بوارەدا ڕەنگە کوێتییەکان و سعودییەکان زۆرتر تالبی ئەوە بن سزا دەوڵەتییەکان بەڕووخاندنی ڕژێمی ئێستای عێراق ببەسترێنەوە. چونکە مانەوەی ئەم ڕژێمە لە دوای ١٩٩٠ەوە بەشێوەیەکی سەرەکی ئەمن و ئاسایشی ئەوان دەخاتە مەترسیەوە.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەست بەوە دەکرێ کە ڕەنگە هەر دوو ئەم دەوڵەتەی کەنداو زۆرتر پێیان باش بێت سزاکان تەنیا وەک سزایەک کار لە بارودۆخی عێراق بکەن، نەک وەک ئامرازێک یان چەکێک لە چەکەکانی ڕووخاندنی ڕژێمی عێراق. هۆیە سەرەکییەکانی ئەو جیاوازیەش لە بواری ویست و پراکتیکدا لەلای ئەم دوو دەوڵەتە پابەندە بەچەند ترسێکەوە:

یەکەم: لەوەی عێراق تۆڵەی هەر پشتگیرییەکی ئەم جۆرە سیاسەتەیان

لێ بکاتەوە، بەتایبەتی تا ئێستا ئەمەریکا سوورە لەسەر ئەوەی کە عێراق جبەخانەیەکی گەورە و نادیاری چەکی کۆمەڵکوژی هەیە.

دووەم: لە ترسی ئەوەی نەوەکا دەوڵەتە عەرەبییەکان لە روویان هەستنەوە و تۆمەتباریان بکەن بەوەی کە دەست لە کاروباری ناوەخۆی دەوڵەتێکی دیکەی عەرەبییەوە وەردەدەن.

سێیەم: خەمی ئەوەیانە نەوەکا هەر رووخانێکی رژێمی ئێستای عێراق ببێتە مایەی بەرپابوونی شەرێکی ناوەخۆ لە عێراقدا، کە ئەمە رەنگدانەوەیەکی خراپی دەبێت بۆ سەر بارودۆخی ناوەکی دەوڵەتانی کەنداو.

چوارەم: خەمی ئەوەشیانە نەوەکا رووخانی رژێمی عێراق ببێتە سەرەتایەک بۆ هەڵوەشانەوەی دەوڵەت و خاک و یەکێتیی عێراق.

لێرەشدا رەنگە ترسی گەورەیان کورد و دەوڵەتی کورد نەبێت، بەڵکو ترسی گەورەیان دروستبوونی دەوڵەتێک یان کیانێکی شیعییە لە خوارووی عێراق، واتە لەسەر سنووری سعودی و کوێتدا.

بێجگە لەم ترسانە، جار جار هەر دوو دەوڵەت بەتایبەتی سعودیە نارەزاییەکی ئاشکرا لەوە دەردەبڕێ کە ئەمەریکا بەشێوەی سەربازی وەڵامی هەر سەرپێچی کردنێکی عێراق بداتەوە لە بڕیارە دەوڵەتییەکان. لەم بوارەدا سعودییەکان پێیان وایە لێدانی عێراق بەشێوەی ناکاریگەر لە بەرژەوەندیی بەغدا دایە نەک لە زیانی، چونکە دەبێتە هۆی گەشەپێدانی گیانی پشتگیریی عێراق لەناو عەرەب و دەوڵەتانی ئیسلام و جیهاندا. بەڵام ئەگەر بێت و ئەمەریکاییەکان بەنیازی لێدانێکی یەکجارەکی و بەهێز بن کە ئەنجامەکەی بەلابردنی رژێم و زامنکردنی یەکێتیی عێراق بشکێتەوە؛ ئەوا رەنگە بێ یەک و دوو پشتگیریی لەم جۆرە سیاسەتە بکەن.

بەڵام گرنگتر لەو راستیانەی سەرەوە ئەوەیە، کە دیارە داگیرکردنی کوێت

و هەرەشەکردن لە سعودیە، بۆشاییەکی گەورەی ئەوتۆی لە نێوان عێراق و دەوڵەتانی کەنداودا دروست کردووە کە رەنگە پڕکردنەوەی کارێکی ئاسان نەبێت. هەنگاو هەڵهێنانی هەندێ لە دەوڵەتانی کەنداو، بەتایبەتی دەوڵەتی ئیماراتی عەرەبی و قەتەر و بەحرێن، بەرەو ئاساییکردنەوەی هەندێ لە پەیوەندییە ئابوورییەکانیان لەگەڵ بەغدا لەو راستییەی سەرەوە ناگۆڕێ، چونکە ئامانجە سەرەکییەکەی ئەو سیاسەتەی ئەبو زەبی و دەوحە و مەنامە سەرلەنوێ بەگوڕ خستنەوەی عێراق نییە، بەڵکو لەنگەر راگرتنە لەگەڵ ئێران. ئەم سێ دەوڵەتە هەر یەکەی بەشێوەیەک ناکۆکییەکی بەرچاویان لە نێواندایە لەگەڵ تاران. بگرە مەترسیی ئەوەشیان هەیە درێژە کێشانی گۆشەگیرییەکەی عێراق لە ئەنجامدا بەوە بشکێتەوە ئێران لە ناوچەکەدا دەسەڵاتێکی گەورە پەیدا بکات. بۆیە پێیان چاکە ئەو لەنگەرەی ئێران بەعێراق رابگیرێ. بەڵام بڕیاردەری سەرەکی لە سیاسەتی کەنداودا ئەم سێ دەوڵەتە نین، بەڵکو سعودی و ئینجا کوێتن. بۆیە هەر چییەکی ئەم سێ دەوڵەتە دەیکەن لە بەرامبەر عێراق، نە ئەنجامێکی ئەوتۆ دەدا بەدەستەوە و نە عێراقیشی پێ کەیفخۆش دەبێت.

بێگومان نەوت دەورێکی گرنگی هەیە لە پێوانەی ناکۆکییەکانی عێراق لە لایەک و کوێت و سعودیەدا. بگرە داگیرکردنی کوێت لە ١٩٩٠دا پێوەندییەکی بەمەسەلەی نەوتەوە هەبوو. بەڵام لە هەمان کاتدا دەوری نەوت لە ناکۆکییەکاندا نەک بەقازانجی بەڵکو بەزیانی عێراق شکاوەتەوە.

دوای داگیرکردنی کوێت، سعودیە بەپەلە کەوتە زیادکردنی بەرهەم هێنان و فرۆشتنی نەوت. مەبەست لەم هەنگاوەی سعودی سێ شت بوو:

یەکەم- دابینکردنی پێداویستییەکانی بازاڕی جیهانیی نەوت لەو کاتەی نەوتی عێراق و کوێت لە ئەنجامی شەڕ راوەستابوو.

دووەم- کڕینی چەک و تەقەمەنی و تەکنەلۆژیای تازەی شەڕ بەڕاگرتنەوەی ئەو پێوانەی هێزەکە لە نێوان سعودیە و عێراق تێکچوو بەداگیرکردنی کوێت.

سێیەم: دابینکردنی هەندێک لە بودجەی شەڕی کوێت و پاراستنی سعودی لە لایەن هێزە دەوڵەتییەکانەوە.

بەڵام لە ڕاستیدا ئەو هەنگاوەی سعودی قازانجێکی دیکەشی هەبوو، ئەویش ئەوەبوو کە ئابووری سعودی خۆی لە خۆیدا تووشی کۆمەڵێک گیروگرفت هاتبوو و پێویستی بەدەرامەت و داهاتێکی تازە هەبوو بۆ چارەسەرکردنیان. بۆیە شەڕی کوێت و ڕاوەستانی نەوتی عێراق و کوێت بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ قازانجی ئابووری ئەوی تێدا بوو. دواتر کە بڕیاری سووککردنی باری خەڵکی عێراق لە لایەن ئەنجوومەنی ئاسایشەوە دەرچوو، بەوەی کە ڕێگە بدرێ عێراق بەشێک لە نەوتی خۆی لە ژێر چاوەدێری نەتەوە یەکگرتووەکان بفرۆشێ، دیار بوو حسێب بۆ ئەوە کرابوو ڕادە تازەی فرۆشتنی نەوتی سعودی زەرەرمەند نەبێت.

بەڵام لەگەڵ ئەو هەموو ڕاستییانە مەترسییەکانی دەوڵەتانی کەنداو لە گەشەکردنی هێزی عەسکەری و سیاسیی عێراق هۆی سەرەکی ئەو پێ داگرتنەیانە لەسەر پێویستی درێژەکێشانی سزا دەوڵەتییەکان بەسەر عێراقەوە.

پەیوەندییەکانی عێراق و کەنداو بۆ کوێ؟

ئەوی ڕاستی بێت چۆنیەتی پەیوەندییەکانی عێراق و کەنداو بەردێکی گەورەی بناغەی ئەمن و ئاسایشە لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، بگرە زۆرجار سروشتی ئەم پەیوەندییانە کارێکی زۆر لە ئەمن و ئاسایشی جیهانیش دەکات، وەک لە سەردەمی شەڕی کوێتدا دەرکەوت. بۆیە لە داوڕۆژدا دەبێت وڵاتانی خاوەن بەرژەوەندی لەو ناوچەیە خەمێکی تەواوی چۆنیەتی هێورکردنەوەی ئەم پەیوەندییانە بخۆن.

لێرەدا پرسیار ئەوەیە: ئایا دەکرێ ئەم پەیوەندییانە هێور ببنەوە لە کاتێکدا ڕژێمەکەی ئێستای عێراق هەر لەسەر حوکم بێت؟ وەڵامی ئەم پرسیارانە لای کوێتییەکان و سعودییەکان (نەء)ە.

ڕەنگە ئەمەریکایی و بەریتانییەکانیش هەمان (نەء)یان هەبێت. بەڵام گیروگرفتی گەورە لەم نێوانەدا ئەوەیە کە عێراق تاکە ڕەگەزی ئەو کێشەیە نییە. بەڵکو هەندێ جار ئێرانیشی تێ دەکەوێت. لەولاوە فشار و سیاسەتەکانی دەوڵەتە عەرەبییەکان ڕۆڵێکی گرنگ لەو ناوچەیەدا دەگێڕێت. هەروەها شەڕ و پێکدادانەکانی عەرەب و ئیسرائیلیش بڕیاردەرێکی گرنگی ئەو ئاسایشەیە.

ئەوەندەی بابەتەکە پەیوەندیی بەعێراقەوە هەبێت، پێناچێت تا ئەو ڕژێمەی ئێستا لەسەر حوکم بێت هیچ جۆرە نێوان خۆشیەکی ڕاستەقینە لە بەینی بەغدا و کوێت و ڕیاز دروست بێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ڕەنگە داوڕۆژ ئەگەر ڕژێمەکەی بەغدا نەڕووخا، تا ڕادەیەک هێمنیی بکەوێتەوە نێوانیانەوە بەتایبەتی بەهۆی تاوسەندنی کێشەی ئیسرائیل و فەلەستین و فشاری عەرەب بۆ لە بیرکردنی ناکۆکییە ناوخۆییەکان لە بەرامبەر مەترسییەکانی ئیسرائیل بۆ سەر نەتەوەی عەرەب. هەروەها ئەگەر پەیوەندییەکانی دەوڵەتانی کەنداو و ئێران تووشی ناخۆشیەکی گەورە بێت، ڕەنگە لەگەڵ عێراق جۆرە هێمنییەک دروست بێت. خۆ ئەگەر ئێران بتوانێت جبەخانەیەکی ترسناکی چەکی کۆمەڵکوژ دروست بکات و لەگەڵ ئەمەریکاییەکان پەیوەندیی بەرەو خراپە و ئاڵۆزی بڕوات ئەوا کوێت و سعودیە لە بەرامبەر مەترسییەکانی ئێرانیکی توندڕەو تا ڕادەیەک دەکرێت پەیوەندیەکانیان ئاسایی بکەنەوە لەگەڵ بەغدا. بەڵام لە ئەنجامی دواییدا ئەم پەیوەندیانە هەر سارد و سڕ دەمێننەوە و بگرە نەهەر هیچ گۆڕانکارییەکی دراماتیکی بەسەر ناوچەکەدا نەیەت، ئەم پەیوەندیانە ڕۆژ بەڕۆژ بەرەو ئاڵۆزبوونی زۆرتریش بڕۆن.

بەنیسبەت عێراقی داوڕۆژیش، واتە عێراقی دوای ڕووخانی ڕژێمی ئێستای، ڕەنگە وەزعەکە گۆڕانکارییەکی زۆری بەسەر نەیەت، چونکە شەڕی کوێت ڕاستییەکی گەورەی بۆ دەوڵەتانی کەنداو سەلماند، ئەویش هەبوونی عێراقێکی بەهێز و پڕ چەک و خاوەن ئابوورییەکی توند ڕەنگە

زیانی لە قازانجەکانی زۆرتر بێت بۆ ناوچەی کەنداو. هەروەها کوێتییەکان باوەڕێکی ئەوتۆیان پەیدا کردووە کە مەسەلەی داگیرکردنی کوێت مەسەلەیەکە پابەند نییە بەرژێمی ئێستای عێراقەوە، بەڵکو خەونێکی درێژخایەنی هەموو عێراقە بەحکومەت و دەوڵەت و ئۆپۆزسیۆنەوە. بەڵگەشیان لەم بوارەدا ئەوەیە کە لەوەتەی کوێت داگیرکرا و ڕزگار کراوە تا ئێستا هیچ گرووپێکی عێراقی، غەیری کورد و هەندێ لایەنی حزبە ئیسلامییەکانی شیعە نەبێت، بەڕاشکاوی دانیان بەهێڵی سنووری دەوڵەتی کوێت نەناوە.

لەو لاوە درێژە کێشانی ناکۆکییەکانی نێوان عێراقی ئێستا و داهاتوو لەگەڵ کەنداو زەمینەیەکی لەبار بۆ درێژە کێشانی سیاسەتی ناوچە ئاسایشەکانی خوارووی عێراق و کوردستان دروست دەکەن، واتە تا ئەو کێشانە مابن، یان وردتر تا ئەو ڕژێمەی ئێستای عێراق مابێت زەحمەتە ڕۆژئاوا دەست لەو دوو ناوچە ئاسایشە بکێشێتەوە.

بۆیە پێناچێت تا ماوەیەکی درێژی دیکە ئەو گرفتانەی کەنداو بەزیانی کورد بشکێنەوە. هەر لەبەر ئەم هۆیەشە ئێستا کورد بووەتە ڕەگەزێکی گرنگی ئەو سیاسەتەی ئەمەریکاییەکان بەسیاسەتی باکووری کەنداو ناوی دەبەن و دام و دەزگای تایبەتیشیان بۆ بەڕێوەبردنی دروست کردووە.

تورکیا و عێراق

مەوداکانی پێکگەیشتن و لێکدابڕان

عێراق و تورکیا دوو دەوڵەتی گرنگی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستن. هاوسنوور و هاوئایین و هاومەزهەبن. بگرە لەوانەش گرنگتر، سەر بەیەک سەرچاوەی ئایدیۆلۆژیی نەتەوەیین: کەمالیزم لە تورکیا و بەعسیزم عەرەبی لە عێراق ئەم دوو دەوڵەتە بەدرێژایی هەشتا ساڵی ڕابردوو هاوکار و هاوتەبا بوون، بێجگە لە چەند ساڵی یەکەمی دامەزراندنی هەردوو دەوڵەتەکە لە سەرەتای بیستەکانی سەدەی ڕابردوو و بێجگە لەم دە ساڵەی دوایی. واتە لە داگیرکردنی کوێتەوە تا ئێستا نەبێت.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، پەیوەندییەکانی دوو دەوڵەتەکە سروشتێکی ئاڵۆز و تێکەڵ و پێکەڵی هەبوو. هەندێکیان بەهۆی فشاری دەرەوە، هەندێکیشیان بەهۆی هەلومەرجە ناوەخۆییەکانی ناو عێراق و تورکیایە.

لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق لە ١٩٢٠-١٩٢٥ ناکۆکییەکی ئاشکرا و زەق کەوتە نێوانیانەوە بەهۆی کێشەی ویلایەتی موسڵ (کوردستانی خواروو) دواتر بەتایبەتی پاش ساڵی ١٩٥٨ ڕووگەی سیاسی ناوەخۆ و هاوپەیمانێتی دەوڵەتی بەغدا و ئەنقەرەی تا ڕادەیەک لە یەکدی جیا کردەوە. بەغدا لەژێر پاڵەپەستۆی کودەتا عەسکەر و ناکۆکییە سیاسییە ناوەکییەکانیدا زۆرتر بەرەو چەپ و بلۆکی ڕۆژهەڵاتیی ڕۆیشت، بێجگە لە هەندێک ماوەی پچڕپچڕ نەبێ کە تیایدا ڕووی لە بەرەی ڕۆژئاوا دەکرد. کەچی ئەنقەرە لە بواری هاوپەیمانێتیدا هەر لە دوای ڕێککەوتننامەی لۆزان ١٩٢٣ەوە. پەیوەندییەکی توندی هەمەلایەنەی لەگەڵ ڕۆژئاوادا بەست. دواتر بووە ئەندامی هاوپەیمانێتی سەنتۆ و (پەیمانی بەغدا) و ناتۆ. لەگەڵ ئیسرائیل و ئەمەریکاش کەوتە پەیوەندییەکی زۆر توند و قووڵەوە.

ئەم هاوپەیمانێتییە دەوڵەتییە، سەرەڕای سروشتە عیلمانیە

تووندوزەقەکەی کەمالیزم، وایان کرد تورک زۆرتر بەلای پێناسەیەکی ئەورووپیدا بگەڕێ. کەچی لە عێراقدا تا ئێستاش پێناسەی ئیسلامی و کەلتووری عەرەب و خۆ بەستنەوە بەپێناسەی ڕۆژهەڵاتی زاڵ و باڵا دەستە چ لە دابونەریتی ناو خەڵکیدا و چ لەناو دەستوور و یاساکان و سروشتی دەوڵەتدا.

دوا نموونەش بۆ جیاوازی و ناکۆکییەکانی ئەو دوو دەوڵەتە هەڵوێستی ئەنقەرەیە لە بەرامبەر داگیرکردنی کوێت و ئەو سزا دەوڵەتییانەیە کە نەتەوە یەکگرتووەکان لە ١٩٩٠ەوە بەسەر عێراقی سەپاندووە.

لەناو ئەو هەموو تەنگژەیەدا، ئەوەی جێگەی سەرنجە، کێشە و ناکۆکییەکان ڕێگەی هاوکاری و هەماهەنگیان لە نێوان ئەنقەرە و بەغدا نەگرتووە. لە ١٩٢٥-١٩٢٦دا «عصبة الأمم» بەرەزامەندیی هەردوو دەوڵەت کێشەی ویلایەتی موسڵی بەوە چارەسەرکرد کە کوردستانی خواروو بدرێتە پاڵ دەوڵەتی عێراق. هەروەها خۆ دوورە و پەرێزگرتنی تورک لە جیهانی عەرەب. لە برگە زەمەنیەکەی نێوان تەواوبوونی جەنگی دووەمی جیهانیی و داگیرکردنی کوێت لە ١٩٩٠، دەرفەتێکی ئەوتۆی نەهێشتبووەوە بۆ بەرووی یەکدی هەڵقرژانی تورک و عێراق. تەنانەت ئەنقەرە لەگەڵ دوژمنە دێرینەکەشیدا، سوریە، کەمتر نێوانی ناخۆش بوو تا ساڵی ١٩٩٠.

لەوەش بەولاتر، هەردوو پایتەخت، لە ژێر پاڵەپەستۆی گیروگرفتە ناوەکییەکان و هەلومەرجە ئاڵۆزەکەی سیاسیەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، زۆرجار بەئەنقەست چاویان لە جیاوازی و ناکۆکییەکانی نێوانیان دەپۆشی و، بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سەختییەکانی بەردەمیان ڕوویان لە هاوکاری و هەماهەنگی دەکرد. لەو فاکتەرانەی پاڵیان بەئەنقەرە و بەغداوە دەنا بۆ زیاتر هاوکاری و هەماهەنگی، لەلایەک کورد و کێشەی کورد بوو لە هەردوو وڵاتەکەدا، لەلایەکی دیکە تەنگوچەڵەمە سیاسی و ئابووری و گیروگرفتەکانی ناو دەزگای فەرمانڕەوایەتی بوو، لەلای سێیەمیشەوە مەترسییەکانی ئێران بوو کە سنووری هاوبەشی لەگەڵ هەردوو دەوڵەتەکە

هەیە. ئەو مەترسیانەی ئێران بۆ سەر ئیستقراری ناوەخۆی هەر دوو دەوڵەت لە پاش سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی هاتە ئاراوە. پێش ئیمام خومەینی ئێران و تورکیا، بەپێچەوانەی ئێران و عێراق، هەماهەنگێکی سیاسی و عەسکەری و ئابووری گەورەیان لە نێوان بوو، تەنانەت ئەو پەیوەندییە باشەی ئەنقەرە لەگەڵ تاران و بەغدا لە ناوەڕاستی حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا هۆیەکی گرنگی هەوڵەکانی تورکیا بوو بۆ گەیشتن بەرێککەوتننامەی جەزایر لە ٦ی ئاداری ١٩٧٥ لە دژی گەلی کورد.

لەبەر ڕۆشنایی ئەو وێنە تێکەڵ و پێکەڵەی پەیوەندییەکانی بەغدا و ئەنقەرە، ڕەنگە کارێکی بەکەڵک بێت لەو پەیوەندییانە بکۆڵرێتەوە، بەتایبەتی هی ئەم دە ساڵەی دوایی. چونکە وەک مەعلوومە تورکیا ڕۆڵێکی گرنگ لە پاراستنی ناوچەی ئاسایشی کوردستانی عێراق دەگێڕێ و بنکەیەکی ئاسمانی (ئەنجەرلیک)ی بۆ فڕۆکەکانی ئەمەریکا و بەریتانیا تەرخان کردووە. هەروەها ئەو هێرشە ئاسمانییانەی دەزگا سەربازییە ئاسمانییەکانی عێراق دەیپێکێ لە دەوروبەری شاری موسڵ دا، لە ناو تورکیاوە هەڵدەستێ و ئەنقەرە وەک سعودیە و کوێت، نکۆڵی لەو ڕاستییە ناکات. ئەمانەش هەمووی مایەی ناکۆکی و گێژەنەیەکی سیاسی و دیپلۆماسیی گەورەیە لە نێوان بەغدا و ئەنقەرە، بەڵام لەگەڵ ئەو هەموو حاڵەشدا، عێراق هەست بەهیچ گرێیەکی کوێرە ناکات بۆ هاوکاریی ئابووری و دیپلۆماسی لەگەڵ تورکیا، بەپێچەوانەی کوێت و سعودیە کە ئەم جۆرە پەیوەندی و هەماهەنگییە ئابووریەیان نییە لەگەڵ عێراق.

مەبەستی ئەم لێکۆڵینەوە کورت و سەرپێییە، شیکردنەوەی ئەم پەیوەندییانەیە بۆ تێگەیشتنی هەندێ لە رووگەکانی سیاسەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. هەروەها تێگەیشتنی چەند لایەنێکی گرنگی ئەو هەلومەرج و دەوروپشتەی بزووتنەوەی نەتەوەیی و دیموکراسی گەلی کورد تیا دەجوڵێتەوە.

ئاوڕێک لە مێژووی نزیک

لە ماوەی بیستساڵی ڕابردوودا، عێراق هەمیشە وەکو دەوڵەتێکی گرنگ و بایەخدار سەیری تورکیای کردووە، ئەگەرچی لە دوای ڕووخانی سیستەمی کۆنی سیاسەتی جیهانی و دوای کۆتایی هاتنی شەڕی ئێران بەسەرکەوتنێکی دیار بۆ عێراق، بەغدا تا ڕادەیەک کەوتە هەوای بەبێ بایەخگرتنی دەوڵەتانی ناوچەکە، لەوانەش تورکیا.

ئەوی ڕاستی بێت، زۆرن ئەو هۆیانەی عێراق و تورکیایان خستبووە سەر سکەی هاوکاری کردنێکی هاوبەش لە ماوەی چارەکە سەدەی ڕابردوودا، بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم ڕاستییە، ڕەنگە هێماکردن بەچەند نموونەیەک بەس بێت:

یەکەم: گەلی کورد هەمیشە مایەی سەر ئێشەیەکی زۆر بووە بۆ ئەنقەرە و بەغدا لە پێناو داواکردنی مافە سیاسی و ڕۆشنبیرییەکانی خۆی بەپێچەوانەی نموونەی ئێران و عێراق، لە پێش ساڵی ١٩٩٠ تورکیا هیچ پەیوەندییەکی ئەوتۆی لەگەڵ بزووتنەوەی کورددا لە هیچ پارچەیەکی کوردستان نەبووە. بگرە نە ڕاستەوخۆ نە ناڕاستەوخۆ بەتەنگ ئەوەوە نەبوو کوردی عێراق یان ئێران لە دژی بەغدا و تاران بەکار بهێنێ.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، هەر کاتێک عێراق یان ئێران پێویستی بەیارمەتی ئەنقەرە هەبووبێت بۆ سەرکوتکردنی کورد، تورکیا دریغی لە درێژکردنی دەستی یارمەتی نەپاراستووە. تەسلیم کردنەوەی شێخ ئەحمەد بارزانی لە ١٩٣٣ بەحکوومەتی عێراق و هاوکاریکردنی بەغدا و تاران لە شەڕ و هەوڵی گەمارۆدانی بارزانییەکان لە ساڵی ١٩٤٧دا نموونەی بەرچاوی ئەم حاڵەن. هەروەها دواتریش لەم مەیدانەدا درێغی نەکرد، بەتایبەتی لە ساڵانی ١٩٦٣ و ساڵی ١٩٧٨ کاتێک پەیمانێکی نهێنی لەگەڵ عێراق بۆ پاراستنی ئاسایشی سنووری مۆر کرد.

خەم و ترسی تورک لە کوردەکانی ناو تورکیا، هەمیشە سەرچاوەیەکی گرنگی گیروگرفتەکانی ئەو وڵاتە بووە. هەمیشەش پردێکی گرنگی بەیەک

گەیشتنەوەی ئەنقەرە و بەغدا بووە.

دووەم: لەگەڵ سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی لە ئێران لە شوباتی ١٩٧٩، ترسێکی هاوبەش ئەنقەرە و بەغدای داگرت. ترس لە تاوسەندنی بزووتنەوەی ئایینی لە ناوچەکەدا. هەروەها ترس لەو بانگەشە پڕ یەکسانی و عەدالەتەی بەدروشمەکانی شۆڕشی ئیسلامییەوە دیار بوو. بۆیە جێگەی سەرسوڕمان نییە ئەگەر بزانین لە ئەنقەرە و بەغدا، لەیەک کاتی زۆر نزیکدا، دوو گۆڕانکاریی گەورە ڕوویان دا:

هاوینی ساڵی ١٩٧٩ گۆڕانێک ڕوویدا و سەرۆک کۆماری پێشوو لادرا و سەرۆکی ئێستای عێراق تەواوی ئیشوکارەکانی بەڕێوەبردنی وڵاتی گرتە دەست. گومان لەوەدا نییە کە ئەم گۆڕانە ئەگەرچی لە ڕووکەشدا خەڵکانێکی مەدەنی کردبوویان، بەڵام لە جەوهەردا کوتەکی سەرباز و دەسگای سەربازیی لە عێراق دا بەهێز کرد و ئیتر کار لەگەڵ تاران گەیشتە شەڕ.

لە ئەنقەرەش، دوای نزیکەی ساڵێک، سەرۆکی ستادی ئەرتەش ژەنەراڵ کەنعان ئیڤرین کودەتایەکی سەربازی ئەنجام دا. ئەگەر چی بیانووی ئیڤرین بۆ کودەتاکەی ڕاگرتنی شاڵاوی ئەو توند و تیژیە بوو کە جادەکانی ئەستەموول و ئەنقەرەی گرتبووەوە لە نێوان چەپی سۆسیالیستی و ڕاستی نەتەوەییدا، بەڵام جەوهەری مەبەست لە کودەتاکە قایمکردنی دەوڵەت و کۆمەڵگای تورک بوو لە ڕووی شاڵاوی بزووتنەوەی ئایینی لە دەلاقەی ئێرانەوە.

بێگومان، بێجگە لەم دوو هۆیە، هۆی دیکەش هەبوون بۆ هاوبەشیی بەغدا و ئەنقەرە لە خواستی هاوکاری. تورکیا چاوی لە نەوت و هاوکاریی ئابووری بوو لەگەڵ عێراق بەو پێیەی کە خۆی وڵاتێکی بێ نەوتە و لەو نەوتەی عێراقیش پێی وایە ئەو لە هەموو وڵاتێکی دیکە شایەستەترە بۆ کەڵک وەرگرتن لێی.

لەو بەرامبەرەشدا، بەغدا پێی وابوو تورکیا بنکەیەکی ئەمەریکاییە لە

ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و دەورێکی گرنگ دەگێڕێ لە بەرگرتن لە هەڵکشانی دەسەڵاتی ڕوسیا و کۆمۆنیزمی بۆ ناوچەکە. بۆیە خۆشکردنی پەیوەندی لەگەڵ ئەنقەرە تا ڕادەیەکی زۆر ڕێگری بڵاوبوونەوەی کۆمۆنیزمییە لە ناو عێراق. هەروەها دەکرێ لە ڕێگەی تورکیاوە دەستی بگەیەنێتە واشنتۆنیش، ئەمانە بێجگە لەوەی ئەنقەرە هاوپەیمانێکی ناوچەییشە بۆ بەغدا بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەر هەڵایسانێکی کوردی یان ئایینی لە ناو عێراقدا، ئەمە بێجگە لە بایەخە جوگرافیە ستراتیژییەکەی تورکیا بەوەی کە کورتترین ڕێگەی نێوان عێراق و ئەوروپایە. لێرەدا پێویستە هێما بەوە بکەین کاتێک سوریە لە نیسانی ساڵی ١٩٨٢ سنووری لە ڕووی نەوت و بازرگانیی عێراق ڕاگرت و ڕێژەی ناردنی نەوتی عێراق بۆ دەرەوە لە یەک ملیۆن و چوار سەد هەزار بەرمیلی ڕۆژانە هاتە خوارەوە بۆ شەش سەد هەزار بەرمیل، بۆیە تورکیا بەپەلە کەوتە هاوکاریکردنی عێراق بۆ بەرزکردنەوەی توانستی بۆڕیە نەوتیەکەی لای خۆی بۆ یەک ملیۆن و چوار سەد هەزار بەرمیلی ڕۆژانە. هەروەها ڕێگەی زاخۆ کەوتە ئەوپەڕی چالاکیی گواستنەوەی کەلوپەلە بازرگانییەکانی عێراق. ئەم هاوکاریە لە سەردەمی شەڕی ئێران- عێراقدا ئەوەندە گەشەی کرد کە ئیتر تورکیا بوو بەشەریکی یەکەمی عێراق لە بواری بازرگانی و هاوکاریی ئابووریدا. دواتریش کاتێک ئەمەریکا پەیوەندییە دیپلۆماسیەکانی خۆی لەگەڵ عێراق تازە کردەوە لە ساڵی ١٩٨٤، تورکیا و عێراق ئاسۆیەکی تازەیان لەبەردەمدا کرایەوە بۆ گەشەپێدانی هاوکاریە ئەمنی و سیاسی و ئابوورییەکانی خۆیان لە ژێر چەتری ئەمەریکادا.

دوای کۆتاییهاتنی شەڕی ئێران و عێراق لە ساڵی ١٩٨٨ ئاسۆیەکی گەورەتر لەبەردەم گەشەسەندنی هاوپەیمانێتی لە بەینی بەغدا و ئەنقەرە کرایەوە. ئەوەی زۆرتریش ئەم ئاسۆیەی فراوانتر کرد دوو هۆی گرنگ بوون غەیری ئێران.

یەکەم: هەر دوو دەوڵەت ئەنجامدەری سیاسەتێکی ڕەگەزپەرستانە بوون

لە دژی کورد، ئەو لە کوردستانی سەروو، ئەوەی دیکەش لە کوردستانی خواروو، هەروەها هەردووکیان لەو ساڵانەدا ڕووبەڕووی کێشەیەکی هاوبەش بووبوونەوە کە ئەویش گەشەسەندنی شەڕی پارتیزانیی کورد بوو لە هەر دوو دیوی کوردستاندا.

تاوسەندن و پتەوتربوونی ئەم دوو شەڕە پارتیزانییە لە ژێر کارتێکردنەکانی شەڕی عێراق و ئێران، پاڵی بەهەردوو دەوڵەتەکە دەنا بۆ ئەنجام دانی هاوکاریەکی زۆرتری سەربازی و سیاسی لە نێوانیاندا، لێرەدا شایەنی گوتنە کاتێک عێراق چەکی کیمیاوی لە دژی پێشمەرگەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان بەکارهێنا لە ناوچەی بادینان لە شەڕی ئەنفالدا بەهاری ١٩٨٨، بەشێکی خەڵکی ناوچەکە دەربەدەری ناو تورکیا بوون، بەڵام تورک لەبەر هاوپەیمانێتەکەی لەگەڵ عێراق، وەکو پێویست بایەخی بەو پەناهەندانە نەدا و بگرە تووشی زۆر سەر ئێشەی کردن و هەمیشە هەوڵی ئەوەی دەدا قەناعەتیان پێ بکات بگەڕێنەوە عێراق. هەر لەو کاتەدا سەرنشینانی یەک لە ئۆردووگاکانی پەنابەران لە تورکیا تووشی ژەهر دەرخواردکردن هاتن. هەندێ لە ڕاپۆرتە ڕۆژنامەنووسییەکانی ئەو کاتە بەدووریان نەدەزانی ژەهر دەرخواردکردنەکە دەستی عێراقی تێدا بێت بەهاوکاریکردنی تورکیا.

دووەم: دیسان هەر دوو دەوڵەت خەمی پەرەسەندنی بزووتنەوەیەکی ئایینییان بوو کە گومان دەکرا دەستی ئێرانی لە پشت بێت، ئەم بزووتنەوەیە ئەگەرچی لە عێراقی ١٩٨٨ و ١٩٨٩ و ١٩٩٠ دا توندتر و تیژتر بوو لەوەی تورکیا، بەڵام تورکەکان بەقەدەر بەغدا و بگرە زۆرتریش لەو بزووتنەوە ئایینییە دەترسان. هۆی ئەم ترسەش ئەوەبوو کە بەشێکی گرنگی دانیشتوانی ئێران شیعەن یان سەر بەڕێچکە جیاوازەکانی شیعەگەرێتین (عەلەوی و بەکتاشی)، هەروەها حزبە ئایینییەکان بەتایبەتی لەناو سوننەکاندا، خەریکی بەکەڵک وەرگرتن لە یاساکانی تورکیا، ئەوسا خەریک بوو دەستیان دەگەیشتە ناو پەرلەمان و حکوومەت

و زانکۆکان و لەشکر.

ئەم هۆیانە وایان کردبوو بەغدا و ئەنقەرە مشووری گەشەپێدانی هاوکاری بدەن.

بەڵام لە هەمان کاتدا کۆمەڵێک کێشە و ناکۆکیش هەبوو لە نێواندا، لەوانە: پەیوەندییە گەرمەکانی بەغدا و مۆسکۆ لە نێوان ساڵانی ١٩٧١-١٩٧٩، ئینجا مۆرکردنی هاوپەیمانییەکی سیاسی و عەسکەری و هەلزانی چەکی رووسی بۆ عێراق ساڵی ١٩٧٢ و راگەیاندنی بەرەیەکی سیاسیی ناوخۆ لەگەڵ حزبی کۆمۆنیستی عێراق لە ١٩٧٣ دا، ترسێکی گەورەی بۆ ئەنقەرە نابووەوە ئەگەرچی ترسەکەی ئەنقەرە گەلێ بچووکتر و بێ دەنگتر بوو لەوەی شای ئێران.

کێشەیەکی دیکە لەو بەینەدا مەسەلەی تورکمانەکانی عێراق بوو. راستە ئەنقەرە راستەوخۆ تێکەڵاوی کێشەی تورکمانەکان نەدەبوو لە عێراقدا، بەڵام بەغدا پێی وابوو بەشێک لەوانە هاوکارییەکی نادیاری تورکیا دەکەن و خۆیان بەعێراقی نازانن و چاویان لەوەیە ویلایەتی موسڵ بگەڕێتەوە بۆ تورکیا.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هاوکاری و تەبایی لەو کاتەدا زاڵ بوو بەسەر رووگەی گشتی پەیوەندییەکانی عێراق و تورکیا. دواتر ترسەکانی ئەنقەرە لە عێراق گەلێ زیادیان کرد کاتێک ئەمەریکا و دەوڵەتانی رۆژاوا رایان گەیاند؛ کە عێراق بۆتە خاوەنی جبەخانەیەکی گەورەی چەکی کۆمەڵکوژ و ئەم جبەخانەیە هەڕەشە لە تەواوی دەوڵەتانی ناوچەکە و ئەمن و ئاسایشی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەکات.

عێراق و تورکیا: سەردەمی دوای شەڕی کوێت

پێدەچوو ئەم جۆرە تێکەڵ و پێکەڵییەی پەیوەندی لە نێوان عێراق و تورکیا هەمیشە زەمینەی بۆ ئەوە خۆش کردبێت کە لەگەڵ یەکەم رووداو،

یان گۆڕانکاریی گەورە پەیوەندییەکان تووشی هەڵوەشانەوە بن.

بۆیە دوای رووخانی بلۆکی سۆشیالیستی لە کۆتایی هەشتاکان و سەرەتای نەوەدەکانی سەدەی رابردوودا، هاوپەیمانێتییەکەی بەغدا و ئەنقەرە کەوتە بەر مەحەکێکی تازە و گرنگ. ئەوەی زۆرتریش ئەم هاوپەیمانێتییەی بەرەو تەنگوچەڵەمە برد داگیرکردنی کوێت بوو لەلایەن سوپای عێراقەوە لە ٢ی ئابی ١٩٩٠.

لە سەردەمی جیهانیی رۆژهەڵات و رۆژاوا، تورکیا جێگەی بایەخ پێدانێکی گەورە بوو لە ناو هاوپەیمانێتی ناتۆدا. ئەمەریکاییەکان وایان لێکدەدایەوە کە تورکیا دیواری بەربەستکردنی هەڕەشە و مەترسییەکانی یەکیەتی شۆرەوییە. هەروەها مەودایەکی جوگرافی لە باریشە بۆ چاودێری کردنی چوست و چالاکییە جیاوازەکانی شۆرەوی.

کە سیستەمە کۆنەکەی جیهان رووخا، ئەمەریکاییەکان لێکدانەوەیان بۆ دەورە گرنگەکەی تورکیا نەگۆڕا، بەڵام مەبەستەکانی لێکدانەوەکە گۆڕا: لە ژێر باڵی سیستەمی تازەی جیهان، ئەمەریکاییەکان پێیان وابوو ئیتر ئەنقەرە دەتوانێ دەسەڵاتی خۆی بۆ ناو ئاسیای ناوەڕاست درێژ بکات، بەتایبەتی بۆ ناو ئەو وڵاتانەی تورکی زمانن وەک ئازەربیجان. هەروەها دەتوانێ لەم بوارەدا پردێکی گرنگ بێت بۆ گواستنەوەی نەوتی دەریای قەزوین، لەوەش گرنگتر پێیان وابوو تورکیا نموونەی سیستەمێکی رۆژاوایی لەبارە بۆ رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دوای چاککردنەوەی تۆماری هەڵوێستە چەوتەکانی بەرامبەر بەکورد و مافی مرۆڤ، هەروەها دوای کەمکردنەوەی دەسەڵاتی سوپا لەناو سیاسەتی وڵاتەکەدا، بۆیە واشنتۆن بەشێوەیەکی راستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ کەوتە هاندانی تورکیا بۆ گەشەپێدانی پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئیسرائیل و وڵاتە عەرەبییەکان. بەو ئامانجەی ئەنقەرە رۆڵێکی گرنگ لە دروستکردنی رۆژهەڵاتی تازە بگێڕێت، لە تەک ئیسرائیل و میسر و ئوردن. دیار بوو عێراق وای لێک نەدەدایەوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە وای دەزانی کە ئیتر بایەخە گەورەکەی

تورکیا بۆ ڕۆژئاوا کۆتاییهات بەڕووخانی شۆرەوی و ئیتر ڕۆژاوا وەکو جاران مشووی گەشەپێدانی هاوپەیمانێتییەکە ناخوات لەگەڵ ئەنقەرە. لەوەش بەولاوە پێی وابوو ئیتر تورکیا بەهۆی تاوسەندنی ناکۆکییەکانی لەگەڵ دیمەشق، تاقەت و توانستی ئەوەی نەماوە. بگرە هەندێ لە چاودێرە سیاسییەکان بەدووری نازانن ئەم جۆرە لێکدانەوەیەی عێراق بۆ دەوری تورکیا لە جیهانی تازەدا یەک لەو هۆیانە بوویێت کە پاڵی بەبەغداوە نا بۆ پەیداکردنی تەماحی ئەوەی ببێتە گرنگترین دەوڵەتی ناوچەی سەرووی کەنداو، هەروەها لەم ڕێچکەیەشەوە پەیداکردنی تەماحی هەڵلووشینی کوێت و میرنشینە بچووکەکانی کەنداو.

شەڕی عێراق و دەوڵەتانی هاوپەیمان بۆ ڕزگارکردنی کوێت لە ١٩٩١دا دەرگایەکی گەورەی لەبەردەم چەسپانی سیستەمی تازەی جیهانیدا کردەوە. تورکیا لە پێشەوەی ئەو دەوڵەتانە بوو کە هەستی کرد دەبێ بەچاوی بایەخ و تێگەیشتنەوە سەیری ئەو سیستەمە تازەیە بکات و هەوڵی خۆ گونجاندن و کەڵک لێ وەرگرتنی بۆ بدات. ئەوەبوو هەر لە بەرەبەری کۆتایی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو، ئەنقەرە کەوتە هەوڵی چوونە ناو کۆمەڵگای ئەوروپی، بگرە تورغۆت ئۆزال کە ئەوسا سەرۆک حکوومەتی تورکیا بوو، کەوتە هەوڵی ریفۆرمێکی ئابووریی لە ناو وڵاتەکەیدا، بەڵام بەپێچەوانەی تورکیا، عێراق، کەوتە بەرپەرچدانەوەی ئەو سیستەمە و دوژمنایەتی کردنی و خۆ دابڕاندن لە کۆمەڵگای دەوڵەتی و ئیقلیمی، دواتر شەڕی کوێت و سزا دەوڵەتییەکان زەبرێکی کوشندەیان لە عێراق دا.

دوای داگیرکردنی کوێت لە ئابی ١٩٩٠، هەق و حسێبەکانی عێراق لە بارەی تورکیاوە تا ڕادەیەکی بەرچاو ئاوەژوو دەرچوون. چونکە لە بواری کۆبوونەوەی لەشکری سی دەوڵەتی هاوپەیماندا لە دژی عێراق، تورکیا یەکێک لە گرنگترینی ئەو دەوڵەتانە بوو. دواتر ڕۆڵی ئەم دەوڵەتە زیاتری کرد کاتێک سزا دەوڵەتییەکان بەسەر عێراق سەپێنرا و ناوچەی دژەفڕینی کوردستانی عێراق دامەزرا. هەروەها دوای تاوسەندنی ناکۆکییەکانی نێوان

ئەمەریکا و ئێران لە ١٩٩٢ بەدواوە.

لێرەوە، ئەمەریکاییەکان زۆریان مەبەست بوو ئەنقەرە دەورێکی گرنگ لە ڕووبەڕووبوونەوەی ڕژێمی عێراقدا بگێڕێ بەتایبەتی بۆ ڕزگارکردنی کوێت و دوای ئەو ڕزگارکردنەش.

سەرۆکی ئەو کاتەی تورکیا تۆرغۆت ئۆزال چاوی لە بووژاندنەوەی دەوری وڵاتەکەی بوو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. هەروەها دەیویست ئابووری وڵاتەکەی بەهێز بکات لە ڕێگەی گەشەپێدانی پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئەوروپا و ئەمەریکا. بۆیە لەو سەردەمەدا ئەنقەرە کەوتە تازەکردنەوەی داواکارییە پێشووەکەی لەمەڕ چوونە ناو یەکێتی ئەوروپاوە. شەڕی کوێتیشی بەهەل زانی بۆ دابینکردنی هاوپەیمانییەتییەکی توندوتۆڵتر لە جاران لەگەڵ واشنتۆن و دەوڵەتانی ڕۆژاوا.

بەو پێیەی تورکیا ئەندامی ناتۆیە، ڕۆڵێکی سەربازیی گرنگی گێڕا لە گەمارۆدانی عێراق و دواتر دەرکردنی سوپای عێراق لە کوێت، هەروەها ئەگەرچی هەڵوێستێکی مرۆڤ دۆستانەی دەرنەبڕی لە کاتی کۆچڕەوە ملیۆنییەکەی کورد لە بەهاری ١٩٩١دا، بەڵام تۆرغۆت ئۆزال لە پێشەوەی ئەو سەرۆکانە بوو کە لە کۆتایی ئاداری ١٩٩١دا، پێشنیاری بۆ کۆمەڵگای دەوڵەتی کرد ناوچەیەکی ئاسایش بۆ گەڕانەوە و نیشتەجێ بوونەوەی کورد لە کوردستانی عێراق دروست بکات، دواتریش بڕیاری دا، بەڕەزامەندیی پەرلەمان، بنکەی ئاسمانیی ئینجرلیک لەبەردەم فڕۆکەکانی ئەمەریکا و بەریتانیا بکاتەوە بۆ پاراستنی ناوچە ئاسایشییەکەی کوردستانی عێراق.

ئەو هەڵوێستە تازەیەی تورکیا بەرامبەر بەناوچەی دژەفڕین و پاراستنی کوردی عێراق ترس و لەرزێکی زۆری لە بەغدا دروست کرد. چونکە نزیککەوتنەوەی ئەنقەرە لەگەڵ دەوڵەتانی ڕۆژاوا لە ئاست مەسەلەی کوردی عێراقدا تەواوی تەرازووی هێزی ناوچەیی بەرامبەر بەکورد دەگۆڕێت، پابەند بەو ترس و لەرزە تاریق عەزیز لە حوزەیرانی ١٩٩١دا

سەفەری ئەنقەرەی کرد و لەگەڵ ئۆزال کۆبووەوە و ویستی بەوەی بترسێنێ ئەگەر تورکیا بەردەوام بێت لە هاوکاریکردنی ئەمەریکا لە دژی عێراق، ئەوا بەغدا ناچار دەبێت گفتوگۆ سیاسییەکەی لەگەڵ حزبە کوردییەکانی کوردستانی عێراق بگەیەنێتە ئەنجامێک کە ڕەنگە بەقسەی عەزیز و بەغدا، زەرەرێکی زۆر بەهەلومەرجی ناوەوەی تورکیا بگەیەنێت.

بەڵام وەڵامی چاوەڕوان نەکراوی ئۆزال بۆ تاریق عەزیز ئەوەبوو کە ئەنقەرە ئێستا پێیخۆشە بەغدا لەگەڵ کورد گفتوگۆ بکات و چارەیەکی سیاسی بۆ کێشەکەی بدۆزێتەوە بەو شێوە مافەی کە کورد و بەغدا لەسەری پێکدێن.

ئەم هەڵوێستەی ئەنقەرە دابڕانێکی گەورەی لە نێوان تورکیا و عێراق دروست کرد. بگرە تورکیا چوست و چالاکانە بەشداریی سەپاندنی سزا دەوڵەتییەکانی کرد بەسەر عێراق، بەتایبەتی ئەو سزایانە داواکارییەکی گەرمی ئەمەریکایە لە هاوپەیمانەکانی.

بەڵام دوای کۆتایی هاتنی شەڕی کوێت کۆمەڵێک ڕەگەزی تازەی ڕووداوی سیاسی لە ناوچەکەدا دروستبوون کە کارێکی زۆریان لە چۆنیەتی پەیوەندییەکانی ئەنقەرە و بەغدا کرد. لە لایەکەوە هەنگاوەکانی ڕیفۆرمی ئابووری لە تورکیا ئەنجامی ئەوەی لێکەوتەوە ئەنقەرە ڕووبەڕووی چەندین گیروگرفتی ئابووری و دراویی گەورە بێت. لەولای ترەوە ناکۆکییەکانی تورکیا لەگەڵ یۆنان لەسەر مەسەلەی داگیرکردنی قوبرس زۆر زیادی کرد و گەیشتە لێواری تەقینەوەی سەربازیی، لەلایەکی سێیەمەوە ناکۆکییەکانی ئەنقەرە لەگەڵ دیمەشق تا دەهات گەرمتر و ناخۆشتر و ئاڵۆزتر دەبوو بەتایبەتی سەبارەت بەکێشەی ئاوی فورات و پرۆژەی گاپی تورکی، بەڵام لەوانە گرنگتر مەسەلەی (PKK) بوو لە نێوان تورکیا و عێراق و سوریادا.

لە ساڵی ١٩٩١ بەسەرەوە (پ.ک.ک) کەوتە بەهێزکردنی پایگاکانی خۆی لە شاخەکانی کوردستانی عێراقدا. لە هەمان کاتدا چوست و چالاکییەکانی زۆر زیادیان کرد لە ناو تورکیا.

ئۆزال لەو ساڵەدا هەوڵێکی دا لە ڕێگەی چەند ڕۆژنامەنووسێکی تورکەوە گفتوگۆیەکی سیاسی لەگەڵ ئۆجەلان دروست بکات، بەڵام بەئەنجام نەگەیشتنی ئەو گفتوگۆیە و دواتریش وەفاتکردنی ئۆزال کێشەی کورد لە ناو تورکیادا ئاڵۆزتر کرد.

لە ڕاستیدا تاوەکو سەرۆکی پێشووی سوریا حافظ ئەلئەسەد مابوو، هەروەها تاوەکو عەبدوڵڵا ئۆجەلان لە دیمەشق دەرنەکرابوو و مەسەلەی نزیککەوتنەوەی سوریا و عێراق لە ئارادا نەبوو، بەغدا کەمتر مەودای ئەوەی لە پێش چاو بوو کەڵک لە کارتی (پ.ک.ک) بکات. چونکە ئەو سەردەمە تاکە خاوەنی ئەم کارتە دیمەشق بوو، بەڵام دوای وەفاتکردنی ئەسەد و دەرکردنی ئۆجەلان لە سوریا و ئینجا گیرانی لە نایروبی لە شوباتی ١٩٩٩ مەودایەکی لەبار لەبەردەم بەغدا ڕەخسا بۆ کەڵک وەرگرتن لە (پ.ک.ک).

لەو کاتانەدا چەندین ڕۆژنامەی جیهانی ئیشارەتیان بەوە کرد کە (PKK) و حزبێکی سیاسیی لە کوردستانی عێراق کەوتوونەتە هاوکاری بۆ دنەدانی شەڕی پارتیزانی لە دژی تورکیا و حکومەتی هەرێمی کوردستانی عێراق لە هەولێر، هەر لەم نێوانەدا جار جاریش باس لە هاوکاریکردنی ڕێکخراوی موجاهدینی خەڵقی ئێرانیش دەکرا لەگەڵ ئەم هاوپەیمانێتییەدا. تا ئەندازەیەکی زۆر چەندین سەرچاوەی دیکەی ئاگاداریش لە ناوچەکەدا ئەم ڕاپۆرتە ڕۆژنامەنووسیانەیان تەئکید کردەوە. بگرە هەندێکیان ئیشارەتیان بەژوورێکی هاوبەشی عەمەلیاتی سەربازی دەکرد لە شاری کەرکووک.

بەڵام دیاربوو ئەوەی هەر زوو گرێی خستە ناو ئەو هاوپەیمانێتییە تازەیە، لاوازبوونی (PKK)و بڕیارە بەناوبانگەکەی بوو لە بابەت وازهێنانی لە خەباتی چەکداری لە دژی تورکیا، بۆیە ئەم حزبەی ماوەی چواردە ساڵ شەڕوشۆڕی کوردی لە دژی ئەنقەرە و ئینجا ماوەیەک دژی کوردی عێراق، بەڕێوەبرد، توانیبووی ببێتە ڕەگەزێکی گرنگی ناکۆکییەکانی نێوان دیمەشق

و ئەنقەرە، بەڵام دواتر نەیتوانی هەمان ڕۆڵی گرنگ بگێڕێ لە نێوانی بەغدا و ئەنقەرە. بگرە هەر زوو بەغدا لە لایەک و حزبە کوردییەکەی ناو کوردستانی عێراق لە لایەکی دیکە پشتیان لە (PKK) کرد و بەکارتێکی سووتاویان لە قەڵەم دا.

تورکیا و سزاکانی سەر عێراق

ئەنقەرە نایشارێتەوە کە گەورەترین زەرەرمەندی دەست سزاکانی عێراقە، لەم بوارەدا تورکیا جارجار هێما بۆ ٣٠ ملیار دۆلار دەکات وەک زەرەری ڕاستەوخۆی ئابووری لەم سزایانە. بۆیە هەمیشە بانگەدەری ئەوە بووە کە بەڵکو ئەو سزایانەی سەر عێراق سووک بکرێتەوە و کۆمەڵگای دەوڵەتی قەرەبووی زیانەکانی بکاتەوە.

ئەمەریکاییەکان لە جیاتی عێراق وڵاتانی ئاسیای ناوەڕاستیان بۆ ئەنقەرە پێشنیار دەکرد کە تیایدا بکەوێتە کەڵک وەرگرتنی ئابووری تا ئەو بۆشاییەی بۆ پڕ بکرێتەوە کە لە ئەنجامی سزاکانی سەر عێراق تووشی هاتبوو. هەروەها ڕاستەوخۆش هەوڵێکی زۆری دا بۆ کەڵک گەیاندن بەئابووری تورکیا لە چەند ڕێگەیەکی دیکەوە:

یەکەم: قەناعەت پێکردنی یەکێتی ئەورووپا کە ڕێگەی خۆش بکات لەبەردەم وەرگرتنی تورکیا لە ڕیزەکانی خۆیدا. یاخود هەر نەبێ بیپاڵێویت بۆ ئەو وەرگرتنە، وەک دواتر یەکێتی ئەوروپا بڕیاری لەسەر دا.

دووەم: وەرگێڕانی ڕووگەی بۆڕیە نەوتیەکەی گواستنەوەی نەوتی دەوڵەتانی دەریای قەزوین لە ئێرانەوە بۆ تورکیا کە ئەمە لە ئەنجامدا کلیلێکی گرنگی ئابووری ناوچەکە دەخاتە ناو دەستی تورکەکانەوە.

سێیەم: چاوپۆشی لەو بازرگانییە نەوتییەی لەگەڵ عێراق دەیکات لە ڕێگەی زاخۆوە. ئەمەش وەک تورک خۆیان دەیڵێن قازانجێکی گەورە بەبووژاندنەوەی ئابووری ناوچەکانی دیاربەکر و ماردین و هەکاری دەگەیەنێ.

چوارەم: هەوڵدان بۆ قەناعەت پێکردنی ئیسرائیل و سعودیە بۆ کڕینی ئاو لە تورکیا کە ئەمە لە حاڵەتی جێبەجێ بوونیدا، کلیلێکی گەورەتری ئابووری بۆ تورکیا مسۆگەر دەکات لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەتایبەتی ئەگەر سوریا لە دوارۆژدا چووە ناو پرۆژەی ئەو ئاو کڕینەوە لە تورکیا.

پێنجەم: بێجگە لە مەیدانی ئابووری، واشنتۆن لە چەند مەیدانێکی دیکەشدا کەوتە یارمەتیدانی تورکیا، وەک مەیدانی ئەمنی و سیاسی. هاوکارییە سەربازییەکانی نێوان ئیسرائیل و ئەنقەرە، هەروەها گیرانی ئۆجەلان لە نایرۆبی، چەند نموونەیەکی بەرچاوی ئەو یارمەتییە ئەمنییانەی ئەمەریکان بۆ ئەنقەرە. ئەمە بێجگە لە فشار خستنە سەر یۆنان بۆ خاوکردنەوەی ناکۆکییەکانی لەگەڵ تورکیادا.

ئەمانەی سەرەوە بەشێکی کاریگەری ئەو ئامرازانەن کە واشنتۆن بۆ یارمەتیدانی ئەنقەرە بەکاریان دەهێنێ بۆ سووککردنی قورسایی زەرەری سزا دەوڵەتییەکانی سەر عێراق بۆ تورکیا. هەروەها بۆ قەناعەت پێکردنی لایەنە جیاوازەکانی ناو بازنەی سیاسیی تورک کە واز لەوە بهێنن فشار بخەنە سەر ئەنقەرە بۆ دوورکەوتنەوە لە میحوەری ئەمەریکا، یان تازەنەکردنەوەی مەرەخەس بۆ مانەوەی فڕۆکەکانی ئەمەریکا و بەریتانیا لە ئینجەرلیک.

لە بەرامبەر ئەم هەوڵ و تەقەللایانەی واشنتۆن، بەغداش بەپێی توانستەکانی خۆی لە هەوڵی دوورخستنەوەی ئەنقەرەیە لە ئەمەریکا، یا هەر نەبێ لەو بەشە سیاسەتەی ئەمەریکا کە پەیوەندی بەسزاکان و ناوچە دژەفڕینەکەی کوردستان هەیە. لەم بوارەدا عێراق ڕووی لە بەکارهێنانی (PKK) کرد، بەڵام زوو دەرکەوت ئەمە کارێکی بێ ئەنجامە و قازانجێکی زۆری عێراقی تێدا نییە. دواتر ڕووی لە گەشەپێدانی پەیوەندییەکانی کرد لەگەڵ سوریە، بەڵکو ئەم حاڵە ببێتە مایەی ترس و خەمی تورکیا و ئەویش لە باری خۆیەوە کەمێک لە عێراق بێتە پێشەوە بۆ لەنگەر ڕاگرتنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ سوریا، بەڵام دیاربوو ئەمەش ئەنجامێکی ئەوتۆی

بەدەستەوە نەدا، هۆیە سەرەکییەکەی ئەوەیش لەوەدا خۆی دەنوێنێ کە دیمەشقی ئێستا دیمەشقی جاران نییە و سەرۆکی ئێستای سوریا نایەوێ لەگەڵ تورکیا برینەکان بکولێنێتەوە، بگرە زۆرتر مەبەستی ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکانیانە.

بێجگە لەم دوو هۆیانە، هەوڵێکی زۆری دا، جیهانی دەوڵەتانی عەرەب لە دژی تورکیا بجووڵێنێ، بەو پێیەی عەرەب و تورک جۆرە ناکۆکییەکی مێژووییان لە نێواندایە. لەم بوارەدا چەندین یاداشتنامەی ئاراستەی ئەنجوومەنی دەوڵەتە عەرەبییەکان کرد لە قاهیرە بۆ ئەوەی قەناعەتی پێبکات لە دژی تورکیا بجووڵێتەوە. بەڵام ئەمانیش لە ژێر پاڵەپەستۆی تاوسەندنی ناکۆکییەکانیان لەگەڵ ئیسرائیل، نەیان دەویست دەرگای ناکۆکییەکی دیکە لە ناوچەکەدا لە ڕووی خۆیان بکەنەوە، بۆیە هیچ کامێکیان لەسەر هەڵوێستەکانی ئەنقەرە لە بەرامبەر بەغدا پەیوەندی خۆیان لەگەڵ تورک تێک نەدا.

زۆرجار لە بواری ترساندنی تورکیادا، عێراق ڕووی لەوە دەکرد کە ئەنقەرە بەوە بترسێنێ ناوچە دژە فڕینەکەی کورد لە نزیک سنووری تورکیا ڕەنگە ببێتە دەوڵەتێکی سەربەخۆ بەیارمەتیدانێکی ڕاستەوخۆی ئەمەریکا. ئەمەش یەکەم زەرەر، وەک عێراق بانگی بۆ دەدا، لە ئەنقەرە دەگەینێ، بۆیە دەبێ تورکیا هەرچی هەوڵێکی هەیە بەکاری بهێنێ بۆ ڕێگەنەدان بەفڕۆکەکانی ئەمەریکا و بەریتانیا لە خاکی ئەوەوە ناوچەی کوردستانی عێراق بپارێزن.

ئەم جۆرە بانگەشەیەی عێراق، بەپێچەوانەی هەوڵەکانی دیکەی تا ڕادەیەک کاریگەر بوو. ئەوە بوو تا ئێستاش تورک داوە ترسێک لە دڵ و دەروونیدا دروست بووە لەوەی کە نەوەکا ئەم هەلومەرجەی ئەمڕۆی کوردستانی عێراق، ناوچەکە بەرەو ئیحتمالی دروستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ بڕوات، بەڵام دیسان سەرۆکی گەلی کورد مسعود بارزانی زیرەکانە ڕەفتاری لەم نێوانەدا کرد و بەردەوام هەوڵی ئەوەی دا کە ڕوونی

بکاتەوە کورد بەنیازی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆ نییە و نایەوێ زەرەر بەهیچ دەوڵەتێکی ناوچەکە بگەیەنێ.

بەڵام دیاربوو عێراق هەر لە بواری ترساندنی تورکیادا کاری نەدەکرد، بەڵکو زۆرتر دەیویست بەجووڵاندنی تەماحە ئابوورییەکان ئەنقەرە قەناعەت پێ بکات خۆی نەبەستێتەوە بەسزا دەوڵەتییەکان و ئیتر ڕێگەی فڕۆکەکانی ئەمەریکا و بەریتانیا نەدات بۆ بەکارهێنانی ئاسمان و بنکەکانی تورکیا بۆ چاودێریکردنی کوردستانی عێراق.

لەم بوارەدا دەبێ ئیشارەت بەو ڕاستییە بکرێ کە بەغدا، بۆ یەکەم جار لە جیهانی عەرەب، دەستپێشخەرییەکی نوێی چەسپاند، ئەویش دەستپێشخەریی جوداکردنەوەی سیاسەتە لە ئابووری، واتە درێژەپێدانی هاوکارییەکی ئاسایی ئابووری لە هەموو کاتێکدا بێ گوێدانە جیاوازی و گێرمە و کێشە و ناکۆکییە سیاسیەکانی نێوان دەوڵەتان. لەگەڵ تورکیا لەو بوارەدا بەغدا سەرکەوتوو بوو، ئەگەرچی ئەنقەرە خۆی زۆرجار لەگەڵ دەوڵەتانی دیکەی جیهاندا نەیتوانیوە لەم بوارەدا سەرکەوتوو بێت.

پێدەچێ تا ڕادەیەک ئەم سیاسەتەی بەغدا سەری گرت لەناو تورکیادا، بەتایبەتی لەناو ئیسلامییەکان و چەپڕەوەکانی تورکیا دەنگی ئەوە دروستبوو کە تورکیا لە پێناو قازانجەکانی ئەمەریکا نابێت زیان لە قازانجە ئابوورییەکانی خۆی بدات.

هەروەها دەبێ لەگەڵ عێراق پەیوەندی دیپلۆماسی و ئابووری و، بگرە سیاسیش دروست بکاتەوە. لە ئەنجامدا ئەگەرچی بەفشارێکی زۆری ئەنجوومەنی ئاسایشی باڵای تورکیا کە دەسەڵاتی سوپا و ئەفسەرە گەورەکانی تورکیای بەسەرەوەیە ئەنقەرە توانی تا ئێستا درێژە بەهاوکاریەکانی خۆی بدات لەگەڵ ئەمەریکا لە دژی عێراق، بەڵام پێدەچێ لە بواری ئابووری و دیپلۆماسیەوە، لە ماوەی چوار پێنج ساڵی ڕابردوودا ئەنقەرە تا ڕادەیەکی هەست پێکراو ڕووە و ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکانی خۆی چووە لەگەڵ بەغدا، هەرچەند ڕادەی ئاساییکردنەوەکە

تا ئێستا ترسێکی ئەوتۆی لە واشنتۆندا دروست نەکردووە.

یەک لە ئامانجەکانی سیاسەتی بەغدا بۆ چاوپۆشین لە هەڵوێستەکانی ئەنقەرە و درێژەپێدانی هاوکاریی ئابووری لەگەڵیدا ئەوەبوو، کە بتوانێ کون و کەلەبەر بخاتە دیواری سزا دەوڵەتییەکانەوە. پێشتریش لە زۆر بواردا حکومەتی عێراق توانیبووی ئەم کونانە بخاتە دیواری سزاکانەوە، بەتایبەتی لەسەر ئاستی دەوڵەتانی عەرەبی و هەندێک لە دەوڵەتانی کۆنە بلۆکی سۆشیالیستیدا، بەڵام ئەم هەموو کون و کەلەبەرانە هیچی ئەوتۆیان پێنەدەکرا بەبێ هێشتنەوەی دوو شارێگاکەی تورکیا و ئوردن. هەر لە سەرەتای نەوەدەکانەوە بەغدا پێی وابوو لە ستراتیژی گەندەڵکردنی سزاکاندا، دەبێ تورکیا بایەخێکی زۆری پێبدرێت.

لێرەدا ڕەنگە جێگەی خۆی بێت هێما بەوە بکەین، کە عێراق سەفارەتخانەی خۆی لە تورکیادا هەر لە دوای تەواوبوونی شەڕی کوێت کردەوە و باڵیۆزی تایبەتی و هەڵبژاردەی بۆ دەنێرێت، ئەمە لە کاتێکدا ئەنقەرە تا پێش کەمتر لە ساڵێک باڵیۆزی نەبوو لە بەغدا، هەروەها قەناعەت پێکردنی سوریا بەکردنەوەی سنوور لە نێوانیاندا.

دوا ئەنجام

لە دوا حسێبدا، ئەوەی بەدیققەت بەغدا ئاوڕی لێ نەداوەتەوە ئەوەیە؛ کە جومگە سەرەکییەکانی ئابووری و سیاسەت و ڕۆشنبیریی لە تورکیادا بەشێوەیەکی زۆر توند و بەهێز، هەر لە سەردەمی ژەنەراڵ کەمال مستەفا ئەتاتورکەوە بەستراوەتەوە بەئەمەریکا و ئەوروپا.

لە ژێر فشاری ئەو جومگانەدا پێناچێت ئامادە بێت دەستی یارمەتی و ڕزگارکردن بۆ ڕژێمی ئێستای عێراق درێژ بکات.

بۆیە هەر تەمایەک بەغدا بەئەنقەرەی هەبێت لەم بوارەدا ڕەنگە لە ئاسنی سارد کوتانەوە زیاتر هیچی دیکە نەبێ.

بەڵام لە هەمان کاتیشدا تورکیا نایەوێ سزا دەوڵەتییەکانی سەر عێراق

زۆر درێژەبکێشن، چونکە پێی وایە ئابووری تورکیا زەرەرمەندی گەورەی دەست ئەو سزایانەیە.

هەروەها نایەوێ هەلومەرجەکانی ئێستای عێراق و سیاسەتی ئەمەریکا لە بەرامبەر بەغدا بەگۆڕینی ڕژێمی ئێستا بشکێتەوە. بگرە نایەوێ لەم بوارەدا بەشداری لە هیچ نەخشە و پلانێکدا بکات کە بۆنی ڕووخاندنی ڕژێمی عێراقی لێ بێت.